

Selkeää ja saavutettavaa viestintää

Viisi artikkelia selkoilmaisusta

Toimittaja Hannu Virtanen

Selkeää ja saavutettavaa viestintää

Viisi artikkelia selkoilmaisusta

Toimittanut Hannu Virtanen

© Tekijät ja Kehitysvammaliitto ry 2015
Saavutettavuusyksikkö / Kehitysvammaliitto ry
www.kehitysvammaliitto.fi

Ulkoasu ja taitto: Hannu Virtanen

ISBN 978-951-580-633-8

Sisältö

Esipuhe	7
Ari Sainio: Selkokieli kirjoituksessa	9
Leealaura Leskelä: Selkopuhe ja ääneen lukeminen	19
Sami Älli: Saavutettavuus ja selkokieli verkkopalveluissa	27
Hannu Virtanen: Selkokuva ja katsoja	39
Hannu Virtanen: Selkoilmaisun uudet muodot	49
Kirjoittajat	60
Koulutukset	61
Yhteystiedot	62

Esipuhe

Julkaisu- ja viestintäkentässä tapahtuvat muutokset vaikuttavat myös selkosovelluksiin. Selkokirjojen puolella on julkaistu ensimmäiset e-kirjat, ja Selkosanomien verkkolehti on vakiinnuttanut asemansa printtilehden rinnalla. Järjestö- ja viranomaisviestinnässä muutos on ollut vielä nopeampi eli verkkoympäristössä toimivat selkoaineistot ovat monin osin jo syrjäyttäneet erilaiset painetut esitteet ja muut printtituotteet.

Selkoaineistojen tekijöiden on siis mukauduttava uuteen sähköiseen viestintäympäristöön, jossa julkaisujen muoto ja toimintatapa on erilainen. Verkossa kuvan, erityisesti liikkuvan kuvan, ja myös interaktiivisuuden merkitys korostuu, ja tekstin lukemistapa muuttuu.

Tämä artikkelikokoelma vastaa viestintäkentässä tapahtuneisiin muutoksiin. Oppaasta on pyritty tekemään kokonaisuus, joka sisältää monipuolisesti erilaista verkkoaineistojen tekemiseen liittyvää tietoa.

Julkaisu on osa Kehitysvammaliiton Selkoilmaisuuksien arjen tukena -projektin loppuraportointia. Lisää tietoa projektin tuloksista ja laadituista ohjeista verkossa osoitteessa www.selkokeskus.fi.

Helsingissä 1.9.2015

Hannu Virtanen
projektipäällikkö
Saavutettavuusyksikkö
Kehitysvammaliitto ry.

Selkokieli kirjoituksessa

Ari Sainio

Selkokieli on laajasti hyväksytty omaksi kielimuodokseen, joka palvelee erityisryhmiä. Selkokielen tekstin tulee olla vastaavaa yleiskielistä tekstiä selvästi helpommin ymmärrettävä.

**Selkokielen tarkoitus ei ole korvata hyvää, selkeää yleiskieltä, vaan tukea niiden ihmisten tiedon-
saantia, joille selkeä yleiskielikin on liian vaikeaa.**

Hyvän selkokielen kirjoittaminen ei tarkoita kielen köyhdyttämistä ja mielikuvituksetonta kirjoittamista, vaan selkokieli voi olla kirkasta, elävää ja ilmaisuvoimaista. On eduksi, jos selkokirjoittajalla on kirjoittamista tukeva koulutus. Hänen on hyvä myös ymmärtää selkokielen käyttäjien tapaa ajatella ja toimia. Hyvän kirjoittajan ja selkokirjoittajan tärkeimpiä ominaisuuksia ovat kuitenkin innostus ja lahjakkuus – kielen taju.

Selkokielellä on kirjoitettu eri tekstilajeja, niin tietotekstiä kuin kaunokirjallisuutta, palvelemaan eri käyttötarkoituksia. Selkokirjoittajan tulee valita oikea tekstilaji sen mukaan, millaista tekstiä hän on kirjoittamassa, ja hallita sen tekstilajin kirjoittaminen, jolla hän tuottaa selkotekstiä. Tiedote ja mainos ovat eri asioita, puhumattakaan vaikkapa mielipidekirjoituksesta tai kaunokirjallisesta tekstistä.

Tavallinen lukija tunnistaa eri tekstilajit useimmiten automaattisesti, ilman tietoista ajattelua. Havaitsemme runon runoksi ja lakitekstin lakitekstiksi. Selkokielen käyttäjälle tekstilajien tunnistaminen saattaa olla isompi haaste kuin tavalliselle lukijalle. Kirjoittajan tehtävä on helpottaa lukijaa tunnistamaan tekstilaji, jotta lukija voi suhtautua tekstiin sen vaatimalla tavalla.

Kirjoittajan pitää myös tietää, missä muodossa teksti julkaistaan. Esimerkiksi teksti verkkosivulle vaatii erilaisen työstämisen kuin painettuun julkaisuun tuleva teksti.

Selkokielen määritelmä

Selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi.

Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä. *Lähde: Selkokeskus*

Selkokielessä on eri vaikeusasteita

Selkotekstien vaikeustasoon liittyy sama piirre kuin muihinkin teksteihin: selkotekstien vaikeusaste vaihtelee. Ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa selkokielen tasoa. Jotkut aiheet ovat niin monimutkaisia ja abstrakteja, että selkokielineenkin esitys niistä vaatii lukijalta paljon. Selkotekstin kirjoittaja voi kuitenkin pyrkiä asteittain helpompaan kieleen. Sama teksti voidaan siis periaatteessa muokata usealle eri vaikeustasolle.

Vaikeusaste määräytyy tekstilajin, käsiteltävän aiheen ja tekstin tarkoituksen mukaan. Tekstin kirjoittaminen on helpointa silloin, jos kerrotaan jostakin havainnollisesta asiasta, vaikkapa ihmisestä, eläimestä, esineestä tai käsin tehtävästä työstä. Abstraktimmasta aiheesta kirjoittava saa miettiä enemmän, miten tehdä tekstistä havainnollista.

Kirjoittaja voi vaikuttaa tekstiin, ei lukutilanteeseen

Selkotekstin kirjoittaja ei tavallisesti pysty vaikuttamaan kaikkiin tekijöihin, jotka liittyvät lukemisen ymmärtämiseen ja lukutilanteeseen. Hän ei esimerkiksi pysty parantamaan lukijan lukutaitoa, eikä hän usein tiedä, minkälaisessa tilanteessa tekstiä luetaan tai kuunnellaan. Hän pystyy varmuudella vaikuttamaan vain itse tekstiin ja monesti myös siihen, minkälaisessa muodossa teksti julkaistaan.

Tekstiin liittyviä tekijöitä ovat esimerkiksi sanojen pi-

tuus, yleisyys ja vaikeustaso, lauseiden pituus, määreiden runsaus, sivulauseiden määrä ja vaikeat rakenteet, asiasisälön sidosteisuus ja tekstin kielellisten elementtien suhteet toisiinsa sekä typografinen luettavuus, kuten kirjaintyyppi, otsikointi, kappalejako, taitto ja kuvitus.

Kirjoittaminen on ajattelua ja kommunikaatiota. On hyvä muistaa, että kaiken selkeän tekstintuottamisen lähtökohtana on selkeä ajattelu.

Ohjeet sopivat niin kauno- kuin asiateksteihin

Suomen selkokielen kirjoitusohjeet perustuvat osin kansainvälisiin ohjeisiin, osin Selkokeskuksen kehittäelytyöhön sekä suomalaisten kielenhuoltajien ja -tutkijoiden näkemyksiin. Kansainvälisiä ohjeistoja ovat laatineet mm. YK:n alainen kansainvälinen kirjastojärjestö IFLA sekä kehitysvammaisten ja heidän omaistensa oikeuksien puolesta toimiva European Association of Inclusion International -kansalaisjärjestö. Ohjeita voi soveltaa sekä asiatekstien että kaunokirjallisten tekstien kirjoittamiseen. Kirjoitusohjeet voidaan jakaa yleisiin sekä tekstitason, virketason ja sanatason ohjeisiin.

Selkokielen tarve

Selkokielen kohderyhmiin kuuluu Suomessa noin 430 000–650 000 henkilöä eli 8–12 % väestöstä.

Selkokielen tarve vaihtelee eri ikäkausina:

lapset ja nuoret 8–12 %

työikäiset 6–10 %

yli 65-vuotiaat yli 15–20 %.

Tiivistäen voidaan sanoa, että selkokielen tarvitsijoita on Suomessa yli 500 000 eli noin 10 % väestöstä.

Lähde: Hannu Virtanen: Selkokielen tarve-arvio 2014.
Selkokeskus.

Ennen kuin aloitat

Tärkeää on se, mitä kirjoittaja miettii ennen kirjoittamisen aloittamista. Minkä aiheen hän valitsee tekstille, minkä tyylin, miten hän rajaa käsiteltävän aiheen, mitä tekstilajia hän kirjoittaa? Myös tiedonhankinta on tärkeää. Kuinka paljon kirjoittaja tietää aiheesta? Ymmärtääkö hän todella asian?

Tekijä valitsee aiheensa ja tavoitteensa monien mahdollisuuksien joukosta. Tavoite puolestaan vaikuttaa siihen, mitä hän tekstissä painottaa, mistä näkökulmasta ja millä tavoin hän kertoo asioista. Kun kyseessä on olemassa olevan yleiskielisen tekstin mukauttaminen selkokielelle, lähtötekstin ymmärtäminen ja analysointi ovat ensiarvoisen tärkeitä.

Kirjoita oikeaa ja hyvää suomea

- Noudata yleisiä kirjoitusohjeita.
- Noudata kielenhuollon suosituksia.

Selkokieli on suomen kielen kielimuoto samalla tavoin kuin esimerkiksi yleiskieli. Selkokielen kirjoittamiseen pätevät samat kielioppisäännöt kuin yleiskielisen tekstin kirjoittamiseen.

Tekstitaso

- Pohdi, onko tekstin aihe oikein valittu.
- Päätä aiheen rajauksesta.

Aiheen valintaa voi miettiä kahdesta eri näkökulmasta: mistä lukijat ovat kiinnostuneita ja mistä he tarvitsevat tietoa. Mieti, mikä on lukijan motivaatio tarttua tekstiin.

- Määritä lukijakunta, jolle julkaisu on suunnattu.
- Ota lukijaryhmän jäsen tai jäseniä mukaan suunnitteluun, jos mahdollista.
- Mieti, mitä tietoja lukijalla on aiheesta ennestään.

- Jos teksti on suunnattu aikuisille, käytä aikuisten kieltä.

Osa selkoteksteistä on tarkoitettu lukijoille yleisesti, osa suunnataan vain tietyille lukijaryhmälle, vaikkapa kehitysvammaisille nuorille tai maahanmuuttajavanhuksille. Teksti voi olla suunnattu samanaikaisesti myös useille eri lukijaryhmille. Tämä voi vaikeuttaa tekstin kirjoittamista ja myös sen ymmärtämistä, mutta on käytännössä mahdotonta, että esimerkiksi viranomaistiedotuksessa tuotettaisiin erikseen kaikille selkokielen lukijaryhmille juuri heitä varten muokattuja tekstejä.

- Mieti asioiden esittämisjärjestystä: miten rakenteesta tulee looginen ja helposti avautuva.
- Mieti, mitä haluat lukijan tai kuulijan todella oppivan, muistavan tai omaksuvan asiasta.

Selkoteksteissä näkökulma kannattaa asettaa voimakkaasti lukijan näkökulmaksi. Tämä onnistuu esimerkiksi niin, että käytetään sinä-muotoa. Lukijaa voi puhutella ”sinuksi”, ja ohjeet voi suunnata suoraan ”sinulle”.

- Varo, ettei tekstiisi synny aukkoja, jotka lukijan täytyy osata täydentää.

Selkotehtäin kirjoittamiseen kuuluu lyhentäminen ja karsiminen. Selkokirjoittajan on varottava, että karsiminen ei muuta tekstiä vaikeasti ymmärrettäväksi.

Sanastotaso

- Käytä valtaosin jokapäiväisiä, tuttuja sanoja.
- Vältä erikoiskielen sanoja ja murre sanoja.
- Selitä käsitteelliset, vaikeat sanat ja ilmaisut tekstissä.

Jos mahdollista, outo sana tulee selittää tai sitä tulee käyttää niin, että sen merkitys tulee ilmi asiayhteydestä.

- Vältä hyvin pitkiä sanoja.
- Vältä vaikeita sijamuotoja, kuten *vaimoineen*.
- Vältä vaikeita verbimuotoja, kuten *juoksennellessamme*.

Pitkät sanat, kuten moniosaiset yhdyssanat, hidastavat ja vaikeuttavat lukemista.

- Muista, että sanoilla on monia merkityksiä.
- Harkitse tarkkaan, kun käytät kielikuvia tai sanontoja.

Hyvä esimerkki sanan monista merkityksistä on sana *selkä*. Kielitoimiston sanakirjassa eri merkityksiä alakohtineen on sanalle seitsemän.

- Ole maltillinen sanojen vaihtelussa, toistoa ei tarvitse pelätä.
- Ole varovainen isojen lukujen kanssa.
- Vältä lyhenteitä.
- Ole konkreettinen: vältä abstrakteja ilmaisuja, viljele esimerkkejä.
- Kiinnitä asia aikaan ja paikkaan.

Isot luvut ovat monille hankalia hahmottaa. Lukumäärille kannattaa etsiä tapoja, joilla niitä voi selventää, esimerkiksi *yhtä paljon kuin Suomessa on asukkaita*. Jos asioille on konkreettinen, tarkka ilmaus, kannattaa ensisijaisesti käyttää sitä: mieluummin *linja-auto* kuin *julkinen kulkuneuvo* tai *lasi ja lautanen* mieluummin kuin *astiasto*.

Lause- ja virketaso

- Suosi lyhyitä lauseita ja virkkeitä.
- Kerro vain yksi tärkeä asia yhdessä lauseessa.

Jos virkkeessä tai lauseessa on liikaa asiaa, se voi jäädä lukijalta jopa kokonaan ymmärtämättä.

- Vältä vaikeita virke- ja lauserakenteita.

- Sijoita tärkein asia päälauseeseen ja tarkennukset sivulauseeseen.
- Sijoita yleensä tuttu asia lauseen alkuun ja uusi asia loppuun.
- Suosi suoraa sanajärjestystä silloin, kun ei ole erityistä syytä käyttää epäsuoraa.

Lauseenvastikkeet ovat hyvä esimerkki rakenteista, jotka voivat olla vaikeita. Lauseenvastikkeita käytetään puhekielessä harvoin, mutta teksteissä ne ovat yleisiä. Hyvä perusohje selkokirjoittajalle on: mieti, miten asia sanottaisiin puhekielessä, ja muokkaa se siitä kirjakieliseksi.

- Vältä passiivia.
- Vältä tarpeettomia kieltomuotoja.
- Vältä pitkiä määriteketjuja.

Passiivin sijasta lauseeseen on hyvä löytää aktiivinen tekijä. Varsinkin tietotekstissä kieltomuotojen kääntäminen myöntömuodoiksi parantaa tekstiä. Tekstin voi tehdä vaikeaksi myös niin, että liittää yhteen sanaan paljon määritteitä. Lukijan voi olla mahdotonta pitää mielessään kaikkia määritteitä ennen pääsanaa.

- Käytä sidoskeinoja, joilla lauseet liittyvät toisiinsa.

Teksti voi olla vaikeasti ymmärrettävää, jos se koostuu vain lyhyistä päälauseista. Siksi lauseet ja asiat on syytä sitoa toisiinsa niin, että lukijan on helppo muodostaa käsitys tekstistä kokonaisuutena. Jos kirjoittaja ei ilmaise lauseiden välisiä suhteita, lukija joutuu päättämään ne itse, mikä voi olla monelle heikolle lukijalle vaikeaa.

Sanat, joilla ilmaistaan asioitten välisiä suhteita, ovat senkaltaisia kuin *ja*, *myös*, *lisäksi*, *ensiksi*, *toiseksi*, *kuin*, *mutta*, *kuitenkin*, *sen sijaan*, *koska*, *siksi*, *sen takia*, *sitten*, *joten*, *siis*, *näin ollen*.

Tekstin tarkistus

Teksti on hyvä tarkistaa huolellisesti. Teksti on esimerkiksi hyvä lukea uudelleen jonkin ajan kuluttua ja parannella sitä tarpeen mukaan. Tarkistamisessa voi käyttää apuna kohde-ryhmän edustajien palautetta. Tarkistamisen yhteydessä voi miettiä, ovatko kaikki yksityiskohdat todella tarpeen sekä myös sitä, sisältääkö kirjoitus tarpeeksi uutta tietoa vai oletko toistanut vain itsestäänselvyyksiä. Tekstin lukeminen ääneen ja tekstin antaminen luettavaksi toiselle kirjoittajalle auttavat viimeistelyssä.

Selkokirjoittajan ohjeet perustuvat Hannu Virtasen Selkokielen käsikirjaan, Kehitysvammaliitto 2009.

Kirjoitusohjeet lyhyesti

Yleistä

Noudata yleisiä kirjoitusohjeita.

Noudata kielenhuollon suosituksia.

Tekstitaso

Pohdi, onko aihe oikein valittu.

Päätä aiheen rajauksesta.

Määritä lukijakunta.

Mieti, mitä tietoja lukijalla on aiheesta ennestään.

Mieti, mitä haluat lukijan tai kuulijan todella oppivan, muistavan tai omaksuvan asiasta.

Tee tekstin rakenteesta looginen ja helposti avautuva.

Ole konkreettinen: vältä abstrakteja ilmaisuja, viljele esimerkkejä.

Varo, ettei tekstiisi synny aukkoja.

Vältä viittauksia toisiin kohtiin tekstissä.

Jos teksti on suunnattu aikuisille, käytä aikuisten kieltä.

Sanastotaso

Käytä jokapäiväisiä, tuttuja sanoja.

Vältä erikoiskielten sanoja ja muresanoja.

Selitä käsitteelliset, vaikeat sanat ja ilmaisut tekstissä.

Vältä hyvin pitkiä sanoja.

Vältä vaikeita sijamuotoja, kuten vaimoineen.

Vältä vaikeita verbimuotoja, kuten juoksennellessamme.

Muista, että sanoilla on monia merkityksiä.

Harkitse tarkkaan, kun käytät kielikuvia tai sanontoja.

Ole maltillinen sanojen vaihtelussa.

Ole varovainen isojen lukujen kanssa.

Vältä lyhenteitä.

Lause- ja virketaso

Suosi lyhyitä lauseita ja virkkeitä.

Kerro vain yksi tärkeä asia yhdessä lauseessa.

Sijoita tärkein asia päälauseeseen ja tarkennukset sivulauseeseen.

Sijoita tuttu asia lauseen alkuun ja uusi asia loppuun.

Suosi suoraa sanajärjestystä.

Vältä vaikeita virke- ja lauserakenteita ja pitkiä määriteketjuja.

Käytä sidoskeinoja, joilla lauseet liittyvät toisiinsa.

Vältä passiivia.

Vältä tarpeettomia kieltomuotoja.

Kapulakielestä selkokieleksi

Esimerkki viranomaistekstistä:

Kotihoitokeskuksen hoitohenkilökunta tukee kotiaskareissa sekä antaa hoiva-, perushoito- ja sairaanhoitopalveluja sekä tukee terveyden ylläpitämisessä muuttuvissakin olosuhteissa.

Mikä tekee tekstistä vaikean?

- * Yhteen virkkeeseen on lastattu paljon informaatiota.
- * Kapulakieliset ilmaukset (*antaa hoivapalveluita, tukea terveyden ylläpitämisessä*) ja pitkät yhdyssanat (*hoitohenkilökunta, hoiva-, perushoito- ja sairaanhoitopalvelut*) vaikeuttavat ymmärrettävyyttä.
- * Jätetään lukijan tehtäväksi päätellä, ketä tuetaan.
- * Kirjoittajan perspektiivi hallitsee, lukijaa on ajateltu vain vähän.

Sama teksti selkokielellä:

Kotihoitokeskuksen hoitajat auttavat asiakasta kotitöissä. He huolehtivat myös asiakkaan perushoidosta ja sairaanhoidosta sekä muusta hoivasta. Lisäksi he auttavat asiakasta pitämään huolta terveydestään silloinkin, kun elämäntilanne muuttuu.

Lähde: Hannu Virtanen: Selkokielen käsikirja, Kehitysvammaliitto 2009.

Selkopuhe ja ääneen lukeminen

Leealaura Leskelä

Selkokieltä voi käyttää monenlaisissa puhetilanteissa, esimerkiksi keskusteluissa, Ylen selko-uutislähetyksissä, selkoaineistojen äänituessa ja selkovideoissa. Selkopuheen tavoitteena on auttaa ja tukea ihmisiä, joille puheen ymmärtäminen voi olla vaikeaa.

Keskustelussa selkopuhe tarkoittaa vuorovaikutusta, jossa otetaan huomioon keskustelijoiden erilaiset mahdollisuudet ymmärtää ja osallistua keskusteluun. Monet selkokielen keskustelun periaatteet ovat yleisiä hyvän vuorovaikutuksen periaatteita, esimerkiksi keskustelukumppania kannustetaan ilmaisemaan omat mielipiteensä tai hänen kasvojaan pyritään suojelemaan väärinymmärrystilanteissa. Selkovuorovaikutukselle on kehitetty omat periaatteet, joista on apua kielellisesti epäsymmetrisissä keskusteluissa (Leskelä & Lindholm 2012).

Selkopuhetta voi käyttää myös selkokielisten tekstien ääneen lukemisessa, esimerkiksi videoissa, verkkosivujen äänituessa tai radiouutisissa. Näissä puhetilanteissa vuorovaikutuksen periaatteet eivät ole samalla tavalla olennaisia kuin kasvokkaisissa keskusteluissa, vaikka niissäkin tekstin kirjoittaja ja sen ääneenlukija luovat tietynlaista vuorovaikutusta tekstin lukijan ja kuuntelijan kanssa. Ääneen lukemisessa olennaiset periaatteet koskevat ennen kaikkea puheen prosodiaa ja lukemisen tapaa.

Prosodia tarkoittaa sitä, miten puhuja painottaa sanoja ja ajoittaa niitä puheessaan, millaisia ovat hänen äänensävyensä ja puheensa sävelkulku ja miten hän rytmittää ja tauottaa puhettaan (mm. Karlsson 2004). Lukemisen tapa taas tarkoittaa lukijan lukutekniikkaa, sitä miten hän eläytyy tekstiin, nostaa

esille sen tiettyjä osia ja himmentää toisia ja rakentaa siitä kuulijalle koherentin ja elävän kokonaisuuden. Lukemisen tapa riippuu myös tekstistä: kaunokirjallisuutta luetaan eri tavalla kuin tietotekstiä tai uutista.

Selkopuhe ääneen luettuna eroaa joiltakin piirteiltään selkopuheesta keskustelutilanteissa. Esimerkiksi keskustelussa käytetään yleensä puhekieltä, mutta ääneen lukeminen koskee kirjoitettua tekstiä, joka on usein kirjakieltä. Joskus ääneen voidaan lukea tekstiä, jossa on puhekieltä, esimerkiksi jos kyseessä on haastattelu videokäsikirjoituksessa tai henkilön repliikit verkkokirjassa tai selko-e-kirjassa. Yhteistä kaikelle selkokielen käytölle puheessa on selkeä ja ymmärtämistä helpottava äänenkäyttö.

Selkotekstien ääneenlukijat miettivät usein, millainen puhe on selkopuhetta ja miten selkoaineistoja pitäisi lukea ääneen. Miten puhetta pitäisi tauottaa, että se tukisi ymmärtämistä? Pitääkö selkokieltä puhua hyvin hitaasti ja keskittyä jokaiseen äänteeseen? Ja kumpi on helpompaa ymmärtää tai miellyttävämpää kuunnella, korkea naisääni vai matala miesääni?

Tässä artikkelissa pohditaan näitä kysymyksiä ja annetaan ääneenlukijoille ohjeita ja ideoita selkopuheeseen. Vaikka osa äänenkäytön ohjeista on melko yksityiskohtaisia, ääneenlukijoita on syytä rohkaista olemaan uskollisia omalle tavalleen lukea. Tärkeintä selkopuheessa ei kuitenkaan ole tekninen suoriutuminen, vaan se, että ääneenlukija haluaa tarjota selkokieltä tarvitsevalle henkilölle mahdollisuuden saada tietoa tai lukuelämyksiä kuulemalla.

Prosodially rakennetaan puheen välimerkit

Prosodiaa tarkastellaan usein puhejaksoissa, joissa vaihtelevat puheen sävelkorkeus, äänenlaatu ja -voimakkuus, puhenopeus sekä tauot. Näitä prosodisia ominaisuuksia puhuja voi itse säädellä omassa puheessaan. Hän voi puhua vaikkapa vaihtelevalla sävelellä tai monotonisesti tai sanoa jotakin hitaasti tai nopeasti. Näistä syntyy prosodinen vaihtelevuus, joka on puheen ymmärtämisen kannalta olennaista.

Ihmiskorva on oppinut tarkkailemaan näitä ominaisuuksia ja tulkitsemaan niitä eri tavoin.

Ihmisiänessä on myös sellaisia ominaisuuksia, joita puhuja ei voi säädellä. Esimerkiksi sukupuolta ja ikää puhuja ei voi muuttaa. Mies ei voi käyttää naisääntä tai päinvastoin, eikä kukaan erehdy luulemaan lapsen ääntä aikuisen ääneksi. Äänenlaatuunkin puhuja voi vaikuttaa vain osin.

Tekstissä lukijan ymmärtämistä ja tulkintaa ohjaavat väli-merkit. Ilman välimerkkejä lukijan olisi vaikea seurata tekstin etenemistä. Puheessa tämä sama tehtävä on prosodisella vaihtelulla. Prosodisesta vaihtelusta rakentuu puhejaksoihin kokonaisuuksia, jotka auttavat kuulijaa ymmärtämään puhetta ja liittämään sen aikaisemmin kuulemaansa. Muun muassa tästä syystä hyvin monotoninen ja tasarytmisen puhe on vaikeasti ymmärrettävää.

Puheen sävelkulku

Puheessa sävelkulku eli intonaatio vaihtelee. Äänen korkeus tai mataluus riippuu äänihuulten koosta ja asennosta. Sävelkulkua mitataan puheen perussävelen vaihteluna. Miesääni liikkuu tavallisesti 80–150 hertsin välillä, naisääni 150–300 hertsin välillä, vaikka yksilöllisiä eroja onkin. Naisääni ei sitten ole vain miesääntä korkeampi, vaan myös sen vaihteluväli on laajempi. Puheäänien sävelkulku on suhteellinen: korkea tai matala ääni havaitaan suhteessa muuhun puheympäristöön.

Suomen kielessä sävelkulku on monia muita kieliä kapeampi. Puhutun suomen perussävelkulku on yksinkertainen laskeva käyrä, joka liikkuu melko kapealla vaihteluvälillä verrattuna vaikkapa Ruotsissa puhutun ruotsin sävelkulkuun, jota kuvataankin usein laulavaksi. Syy suomen kapeaan sävelkulkuun on kieliopissa: suomen kielen rikas taivutusjärjestelmä takaa sen, että kieliopilliset merkityserot käyvät ilmi, joten tähän tehtävään ei tarvita sävelvaihtelua. Kielissä, joissa taivutusjärjestelmä on kapeampi, sävelkulun avulla rakennetaan myös kieliopillisia eroja. Esimerkiksi kysymyslauseen nouseva sävel auttaa kuulijaa ymmärtämään, että kyseessä on

kysymys eikä väitelause. Suomen kielessä kuulija tunnistaa kysymyslauseen *-ko/-kö*-päätteestä (*onko, sanoitko*).

Suomen suhteellisen kapeasta sävelkulusta huolimatta selkotehtsin ääneen lukemisessa sävelkulun tulee olla sopivasti vaihteleva. Vaihtelu auttaa korvaa erottamaan ääniteitä ja tunnistamaan taivutukseen, lauserakenteisiin ja tekstikonaisuuksiin liittyviä vihjeitä. Selkopuheen äänen pitäisi siis mennä sopivasti ylös ja alas, mutta ei liikaa. Liioiteltu sävelvaihtelu hämmentää kuulijan ja voi vaikeuttaa ymmärtämistä.

Korva erottaa korkeat äänet yleensä matalia helpommin. Varsinkin hyvin matala ääni voi tuottaa vaikeuksia. Tästä syystä naisääni arvioidaan usein miesääntä selvemmäksi ja helpommaksi ymmärtää. Asiaan saattaa vaikuttaa myös se, että naiset puhuvat laajemmalla sävelvaihtelulla.

Usein matala ääni koetaan miellyttäväksi, vaikka siitä onkin joskus vaikeampi saada selvää kuin korkeasta äänestä. Miesääni arvioidaan usein naisääntä miellyttävämmäksi, ja matalaan ääneen liitetään herkästi mielikuvia vakuuttavuudesta ja luotettavuudesta. Hyvin matala ääni voi kuitenkin ajoittain narista. Narisevaa ääntä ei yleensä pidetä miellyttävänä.

Äänenvoimakkuus, puheen painottaminen ja selkeä artikulointi

Ääni syntyy ilman virratessa keuhkoista äänihuulien, kurkun, suun tai nenän kautta ulos. Normaali keskustelu-puheen voimakkuus on noin 50–60 desibeliä. Melurajana pidetään 80–85 desibeliä. Korva aistii äänenvoimakkuuden äänenpaineesta, jonka vaihteluille ihmiskorva on erityisen herkkä.

Äänenvoimakkuus on yhteydessä puheen painottamiseen, sillä painottaminen on äänenvoimakkuuden ja puhenopeuden vaihtelua. Puheessa prosodisen jakson tärkeintä asiaa painotetaan muuta puheympäristöä vahvemmin. Vähemmän tärkeä osa prosodista jaksoa puhutaan nopeammin ja hiljaisemmin.

Kuullun ymmärtämisen kannalta on olennaista, että kuulija pystyy helposti erottamaan olennaisimman osan prosodista jaksoa muusta puheympäristöstä. Koska suomen kielessä pääpaino on sanan alussa ja lausepaino on laskeva, kuulijalla voi joskus olla vaikeuksia erottaa lauseiden painotomiksi jääviä loppuja. Näihin on selkoluennassa hyvä kiinnittää huomiota.

Puheen painottaminen liittyy myös artikuloinnin selkeyteen. Lukijan kannattaa ottaa huomioon, että tietyt suomen kielen äänteet sekaantuvat helpommin kuin toiset. Korkeataajuiset konsonantit *s*, *h* ja *f* menevät helposti sekaisin, samoin sekaantuvat keskenään *k*, *p* ja *t* sekä *n* ja *l* ja *n* ja *ng*. Vokaaleista korva sekoittaa helposti *e:n* ja *ö:n* sekä *a:n* ja *ä:n*.

Puheen painottaminen ja selkeä artikulointi ei selkoluennassa saa olla liian kaavamaista, sillä se on raskasta kuultavaa. Myöskään mitään prosodista piirrettä ei saa liioitella, sillä se ärsyttää kuulijaa välittömästi. Pienikin liioittelu koetaan usein epäluonnolliseksi.

Puhenopeus ja tauot

Puhenopeus ja luetun tauottaminen vaikuttavat myös kuullun ymmärtämiseen. Joidenkin arvioiden mukaan normaali suomen puhenopeus on noin 70–120 sanaa minuutissa. Hyvin nopea puhe on kuulijalle vaativaa, sillä korvalla on vähemmän aikaa analysoida kuulemaansa ja jäsentää asiakonaisuuksia kuin hitaammassa puheessa. Selkopuheen on siksi oltava melko hidasta.

Toisaalta selkopuhe ei saa olla liian hidasta. Sekä liian nopea että liian hidas puhe vaikeuttavat ymmärtämistä, sillä ne kuormittavat lyhytkestoista työmuistia, joskin eri syistä. Työmuisti kerää korvan vastaanottaman informaation väliaikaiseen muistivarastoon työstettäväksi, mistä tieto voi siirtyä pitkäkestoiseen muistiin. Työmuisti työstää kielellistä informaatiota niin sanotun fonologisen silmukan avulla, joka vastaa kielellisten ärsykkeiden aktiivisesta ylläpidosta. Työmuistin kapasiteetti on kuitenkin melko pieni. Se pystyy pitämään kielellistä aineistoa aktiivisessa käsittelyssä vain

noin 30 sekunnin ajan. Jos puhe on hyvin nopeaa, fonologinen silmukka menee tukkoon eikä ehdi käsitellä kaikkea aineistoa, jota sille syötetään. Jos taas puhe on hyvin hidasta, kielellinen ilmaus valmistuu työmuistin käsiteltäväksi niin hitaasti, että sen alkupuoli ei enää pysy aktiivisena lopun saapuessa käsittelyyn.

Puhenopeuteen vaikuttavat myös tekstin pituus ja tyyli, ajateltu lukijakunta sekä tekstin käyttötarkoitus. Vaikka selkopuheeseen sopiva rytmi on usein tavanomaista puhe- tai luentarytmiä vähän hitaampi, kaikkiin tilanteisiin sopivaa selkopuheen nopeutta on mahdoton antaa.

Selkopuheessa on kiinnitettävä huomiota taukoihin. Tauottaminen antaa kuulijalle mahdollisuuden analysoida kuulemansa rauhassa ja liittää se aikaisemmin kuultuun. Keskustelupuheessa tauoilla on monia tehtäviä: niillä esimerkiksi varataan puheaikaa, tarjotaan toiselle puheenvuoroa tai ilmaistaan ymmärtämisen vaikeuksia. Ääneen lukemisessa tauoilla on toisenlainen tehtävä. Ne jäsentävät kuultua tekstiä ja vihjaavat kuulijalle, missä sanojen, lauseiden, kappaleiden ja tekstikokonaisuuksien rajat kulkevat ja miten ne liittyvät toisiinsa.

Tauot helpottavat tekstin ymmärtämistä etenkin silloin, kun ne sijoittuvat puhejaksojen väliin. Tällöin ne antavat kuulijalle tarvittavat ylimääräiset sekunnit ymmärtää ja tulkita kuultua. Jos puhuja pitää taukoja puhejakson sisällä, ymmärtäminen sen sijaan vaikeutuu. Tämäkin johtuu juuri työmuistin lyhytkestoisesta kyvystä käsitellä kielellistä informaatiota. Jos tauot kestävät kauan ilmauksen sisällä, työmuisti menettää mahdollisuutensa tulkita kuultu informaatio.

Selkopuheen ymmärtämisen kannalta on siis olennaista, että puhenopeus on sopivan rauhallinen, muttei keinotekoisesti hidas, ja että tauot sijaitsevat puhejaksojen välissä, jolloin korva on saanut analysoidavakseen valmiin ja ymmärtämisen kannalta jäsenneltävissä olevan ilmauksen.

Äänensävy

Puheäänen miellyttävyyden kokemukseen vaikuttaa puhujan äänensävy. Sävy on kuitenkin henkilökohtainen puheäänen ominaisuus, jota on melko vaikea tietoisesti muuttaa. Lukijan persoonallinen äänenkäyttö ja hänen tunnetilansa sävyttävät ääntä, samoin lukutilanne, luettava teksti sekä lukijan eläytyminen siihen.

Lukijan tunnetila vaikuttaa äänensävyyn monin tavoin. Esimerkiksi jännittyneenä puheääneen tulee herkästi kireyttä tai narinaa, rentoutuneena äänensävykin on rennompia, kun ilma kulkee helposti äänihuulten läpi ilman pingottamista. Selkotekstin lukijan on hyvä pitää huolta siitä, että luenta- ja tallennustilanne on miellyttävä ja rohkaiseva ja läsnä on ihmisiä, joiden palautetta ääneenlukija ei pelkää.

Myös äänensävyyn tulkitseminen ja kokemukset siitä ovat henkilökohtaisia. Joku kokee tietynlaisen äänen vaikkapa kiireenä, toinen ei kiinnitä kireyteen huomiota.

Lukemisen tapa

Hyvä ääneen lukeminen on oma taitonsa, jonka omaksuminen voi vaatia jonkin verran harjoittelua. Lukemista ei kuitenkaan kannata jännittää, vaan rohkeasti kokeilla erilaisia lukemisen tapoja ja etsiä itselle luontevinta tapaa. Lukijat, tekstit ja kuulijat ovat erilaisia, joten hyvinkin erilaisille tyyleille, tulkinnoille ja luentatavoille on myös selkotekstien lukemisessa tilaa.

Lukemisen tavan on sovittava tekstiin. Jotkut tekstit voivat vaatia eläytyvää lukemista, kenties jopa lausuntataitoja, joista yleensä parhaiten selviytyvät ammattinäyttelijät tai lausujat. Joihinkin teksteihin eläytyvä lukeminen ei sovi, vaan ne kannattaa lukea neutraalilla tavalla. Eläytyvä lukeminen tarkoittaa tekstin voimakkaampaa tulkintaa kuin neutraali lukutapa. Esimerkiksi selkodekkarissa tai -sadussa luenta voi jossain määrin myötäillä tekstiä, henkilöhahmoilla voi olla vähän erilainen puhetapa tai jopa ääni. Toisaalta ääneenlukijan on varottava ylinäyttelemistä ja -dramatisointia sekä pientäkin

liioittelua. Kuulijan mielikuvitukselle ja omille tekstikokemuksille on annettava tilaa.

Eläytyvä luenta ei useinkaan sovi tiedottaviin tai uutisoviin teksteihin. Esimerkiksi uutisen uskottavuus tai viranomaistekstin vakuuttavuus kärsii, jos lukija eläytyy tekstiin ja värittää sitä äänenkäytöllään. Monissa muissakin tiedottavissa selkoteksteissä luennan tulee olla ennemmin neutraalia ja asiallisen sävyn säilyä alusta loppuun. Jotkut kuulijat toivovat muutenkin, että lukija lukisi tekstin mahdollisimman neutraalisti, eikä tulkitsisi luennallaan tekstiä heille.

Ääneenluennan kokemukset ovat henkilökohtaisia ja yksilöllisiä. Kuulijat kuulevat eri tavoin. Ääneenlukijan on siksi oltava uskollinen omalle tekstitulkinnoilleen ja luenta-tavalleen.

Lähteet

Karlsson, Fred 2004. Yleinen kielitiede. Yliopistopaino, Helsinki.

Lindholm, Camilla & Leskelä, Leela (toim.) 2012. Haavoittuva keskustelu. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 6. Kehitysvammaliitto, Helsinki.

Saavutettavuus ja selkokieli verkkopalveluissa

Sami Älli

**Miten verkkopalvelu tulee toteuttaa, jotta se soveltuu selkoaineistojen julkaisemiseen?
Minkälainen navigoinnin pitäisi olla, entä sivujen rakenteen ja ulkoasun?**

Saavutettavuus on yhdenvertaisuuden edistämistä sekä erilaisten ihmisten tarpeiden huomioimista. Erilaisten tarpeiden huomioiminen ja yhdenvertaisuus kuvaavat saavutettavuutta hyvin: saavutettavuus merkitsee kohteen, esimerkiksi verkkosivuston, helppoa lähestyttävyyttä kaikenlaisille ihmisille.

Rinnakkaisena terminä saavutettavuudelle käytetään usein esteettömyyttä. Käsitteet voidaan erottaa niin, että esteettömyydestä puhuttaessa keskitytään enemmän jonkin tuotteen tai tuotteiden ominaisuuksiin, ei niinkään sen kokonaisvaltaiseen lähestyttävyyteen. Tällöin esteettömyys olisi saavutettavuuden yksi osa-alue. Käsitteitä käytetään kuitenkin toistensa synonyymeinä.

Verkkopalvelun käytettävyydellä puolestaan tarkoitetaan verkkosivuston tai sen jonkin osan helppokäyttöisyyttä. Tällöin keskiössä ei ole ihmisten erilaisten tarpeiden huomioiminen vaan palvelun käytön yleinen helppous. On tärkeää huomata, että palvelun käytettävyys on tärkeää juuri selkokielien käyttäjryhmille. Heille käytettävyys on usein saavutettavuutta. Riittävän helppokäyttöiseksi ja sujuvaksi kehitetty verkkopalvelu saattaa tarjota suurelle osalle selkokielen tarvitsijoista hyvän käyttökokemuksen, vaikka sivuston suunnittelijoilla ei olisi ollut lainkaan tietoa selkokiellisen sivuston suunnittelusta. Toki palvelun tekstisisältö vaatii aina oman mukauttamisensa. Siihen ei verkkopalvelun rakenteiden ja elementtien oikealla toteutustavalla voida vaikuttaa.

Internetin saavutettavuus

Internet on periaatteeltaan saavutettava. Tämä tarkoittaa sitä, että sen taustalla olevat standardit mahdollistavat sisältöjen ja rakenteiden muokkaamisen käyttäjien tarpeiden mukaan. Ne eivät myöskään sido tarkasti käyttäjiä tietyn tyyppisen tai tiettyä kokoa olevan laitteen käyttäjäksi. Kun verkon standardit on noudatettu, esimerkiksi näkövammaisten henkilöiden on mahdollista käyttää standardinmukaista sivustoa ruudunlukuohjelmalla. Ohjelman avulla verkkosivun sisältö voidaan myös puhua tai esittää pistekirjoituksella.

Internetin standardit myös tukevat ja jopa suosittelevat yksinkertaisten perusratkaisuiden käyttämistä sivustojen suunnittelussa. Tällöin myös selkokielen käyttäjät todennäköisimmin pystyvät käyttämään sivustoa ongelmitta. Usein helppokäyttöiseksi suunniteltu ja kohtuullisesti informaatiota sisältävä sivusto on toimivin kaikille ihmisille.

Tällä hetkellä iso osa verkkopalveluista ei kuitenkaan ole saavutettavia. Tämä johtuu siitä, ettei standardeja, käytettävyysohjeistuksia ja esteettömyyskriteereitä noudateta. Moni verkkopalvelu onkin hankalasti käytettävä suurelle osalle käyttäjistä, ei vain jollekin tietylle käyttäjäryhmälle. Ongelmaa korostaa verkkopalveluiden merkityksen ja käytön lisääntyminen. Julkishallinto on myös jo vuosia siirtänyt enenevässä määrin palveluita verkkoon, ja tämä linja tulee lähivuosina jatkumaan.

Lait ja ohjeet

Yksi syy verkkopalveluiden huonoon käytettävyyteen ja saavutettavuuteen on, ettei Suomessa ole pakottavaa lainsäädäntöä verkkopalvelujen laadun varmistamiseksi. Useissa maissa saavutettavuuden takaamiseksi on säädetty lakeja. Suomen tilanne saattaa lähivuosina muuttua, mutta tällä hetkellä esimerkiksi EU:n kautta tulevan lainsäädännön käsittely on viivästynyt. Positiivinen seikka kuitenkin on, että julkishallinto itse on enenevässä määrin ottanut saavutettavuuden ja käytettävyyden ja myös selkokielen

huomioon palveluidensa kehittämisessä.

Ohjeistuksia verkkopalveluiden yleiseen saavutettavuuteen on kehitetty useita. Näistä merkittävin on W3C:n Web Content Accessibility Guidelines eli WCAG 2.0, jota voidaan pitää verkkopalvelun saavutettavuuden mittaamisen standardina. Standardi on melko hankala ottaa haltuun. Papunet-verkkopalvelu on tehnyt ohjedokumentin WCAG 2.0 -standardin käytön helpottamiseksi.

WCAG 2.0 sisältää jonkin verran oleellista informaatiota myös selkokielen näkökulmasta, mutta pelkästään sen avulla on hankalaa tehdä helppokäyttöistä sivustoa selkokielen käyttäjryhmille. Tällä hetkellä kattavin ohjeistus selkokielisen verkkopalvelun suunnittelemiseen löytyy Papunetin saavutettavuussivuilta (papunet.net/saavutettavuus).

Erilaiset laitteet

Vajaat kymmenen vuotta sitten verkkoa käytettiin käytännössä vain pöytäkoneilla ja kannettavilla tietokoneilla. Muutama vuosi sitten yleistyneet kosketusnäytölliset tabletilaitteet ja puhelimet ovat muuttaneet tilannetta merkittävästi, ja nykyisin suuri osa internetin käytöstä tapahtuu erilaisilla kosketusnäytöllisillä laitteilla.

Tabletilaitteilla on ollut yllättävän suuri vaikutus verkkopalveluiden näkyvään rakenteeseen. Sivustojen käytettävyys on monissa tapauksissa parantunut, koska kosketettavat alueet on suunniteltava riittävän suuriksi niin, että niihin kykenee osumaan sormella ilman ylivoimaisia ponnistuksia. Tällöin sivulla näytettävien elementtien määrää on ollut pakko rajoittaa, ja usein tämä on selkeyttänyt huomattavasti verkkokäyttöliittymien ulkoasua. Sivustot sisältävät nykyisin keskimäärin huomattavasti vähemmän informaatiota kuin vajaat kymmenen vuotta sitten. Muutos on hyödyttänyt etenkin selkokielen käyttäjryhmiä.

Tabletilaitteet ovat tuoneet mukanaan myös haasteita. Käyttöliittymiä on ollut pakko sovittaa erilaisten laitteiden mukaan, ja tämä aiheuttaa ongelmia niille henkilöille, joille sivuston ulkoasun muuttuminen laitteen myötä hankaloittaa

sen ymmärtämistä. Kosketusnäytön käyttäminen vaatii myös hyvää motoriikkaa. Tablettilaitteiden käyttötapaa voi myös tuoda mukanaan haasteita niiden antaman käyttöpalauteen puuttumisen takia. Kosketusnäytölliset laitteet eivät kerro käyttäjille suoraan painalluksen onnistumisesta kuten perinteiset ohjainlaitteet.

Selkokielen verkkopalvelun yleisiä periaatteita

Selkokielen tekstisisältöä ja sen rakennetta koskevissa ohjeistuksissa ei alun perin ole huomioitu verkkopalveluita. Selkokielen tekstisisältöjen yleiset periaatteet toimivat kuitenkin verkossa hyvin. Itse asiassa monet yleiset verkkokirjoittamisen periaatteet ovat samansuuntaisia selkokielen periaatteiden kanssa.

Ulkoasun ja graafisten periaatteiden suhteen tilanne on toinen. Painetussa mediassa selkokielisten julkaisujen ulkoasu on määritetty melko tarkkaan, mutta verkossa tämä ei ole mahdollista. Esimerkiksi painetulle selkotekstille tyypillinen pakotettujen rivinvaihtojen tekeminen ei ole suositeltavaa, koska lopputulos saattaa erilaisten päätelaitteiden ruudun koosta riippuen olla jotain aivan muuta kuin mikä oli alkuperäinen ajatus. Sivustolle voi toki laittaa ladattavaksi esimerkiksi erillisen pdf-tiedoston, joka säilyttää tarkasti alkuperäisen ulkoasun. Kuitenkin verkkopalvelun tulisi aina sisältää koko sisältö myös verkkosivuina eli html-muodossa.

Verkkosivujen kokoelma eli sivusto tulisi myös löytyä verkosta jotenkin. Selkokielen sivuosion löytyminen saattaa olla ongelmallista, mikäli se on osa huomattavastikin laajempaa sivustoa. Selkeä ja havaittava linkitys täytyy aina miettiä etukäteen selkokielistä sivusto-osiota perustettaessa.

Verkkopalveluiden kautta saatavilla olevat sisällöt ja niiden esittämistavat ovat nykyisin kuitenkin muuttuneet niin, että puhuminen vain verkkosivuista ja niiden mahdollisesti sisältämisestä liitetiedostoista yksinkertaistaa tilannetta paljon. Sisältöjä saatetaan noutaa verkkopalveluista esimerkiksi syötteinä (RSS) ja näyttää jonkin päätelaitteelle asennetun ohjelman avulla.

Yhä enenevässä määrin sisällöistä myös tehdään omat sovellukset uusien päätelaitteiden (älypuhelimet, tabletit) eri käyttöjärjestelmille (esim. Android, iOS, Windows). Vaikka näissä sovelluksissa ei kaikilta osin noudateta samoja toimintamalleja kuin verkkosivustoilla, pätevät tässä dokumentissa esitetyt ohjeet pääsääntöisesti myös niihin.

Ohjeita selkokielisen verkkopalvelun suunnitteluun

Ehkä olennaisin asia verkkopalvelun rakenteessa selkokielen käyttäjän kannalta on informaation määrä. Informaation määrä kasvaa usein melko isoksi, koska varsinaisen sisällön lisäksi sivulla on usein erilaisia navigaatorakenteita, sisältöön liittyvää oheistietoa sekä muita elementtejä ja linkkejä. Monia selkokielen käyttäjäryhmiä ylimääräinen tieto sekoittaa, ja runsas tiedon määrä häiritsee sivuston käyttöä. Kannattaa siis keskittyä olennaiseen.

Satakunnan sairaanhoitopiirin sivusto on rakennettu pääosin selkokieliseksi. Selkokielisyys ilmaistaan selkologolla, joka näkyy kuvassa sisältökuvan yläpuolella. Sivuston rakenne on yksinkertainen ja helposti ymmärrettävä. Sivuston kehitystyöhön panostettiin, ja se näkyy lopputuloksessa. Sivut ovat osoitteessa www.satshp.fi.

Informaation karsimisen lisäksi kannattaa korostaa varsinaista sisältöä, koska se kuitenkin on tärkein asia sivuston käyttäjälle. Yleensä sisällön korostaminen toteutetaan käänteisesti eli vältetään korostamasta liikaa sivun muita elementtejä. Selkokielisellä sivustolla kannattaa esimerkiksi välttää voimakkailla väreillä esitettyjä bannerityyppisiä linkkejä.

Sopiva informaation määrä ja sisällön selkeä erottuminen eivät riitä, mikäli verkkopalvelun käyttöliittymän toimintalogiikka jää käyttäjälle epäselväksi. Sivupohjan rakenteet ja toiminnot kannattaakin toteuttaa niin, että ne noudattavat yleistä toimintatapaa. Sivustolla on syytä välttää esimerkiksi lomake-elementtien muotoilemista kovin poikkeavaksi oletusulkoasusta. Esimerkiksi nyt jo harvinaisten FLASH-tekniikalla toteutettujen sivustojen yksi ongelma oli ulkoasultaan perusratkaisuista poikkeavat elementit ja painikkeet. Tällaisia ratkaisuja toteutettiin, koska tuolla tekniikalla se oli helposti mahdollista, eikä ajateltu sen hankaloittavan sivuston käyttöä.

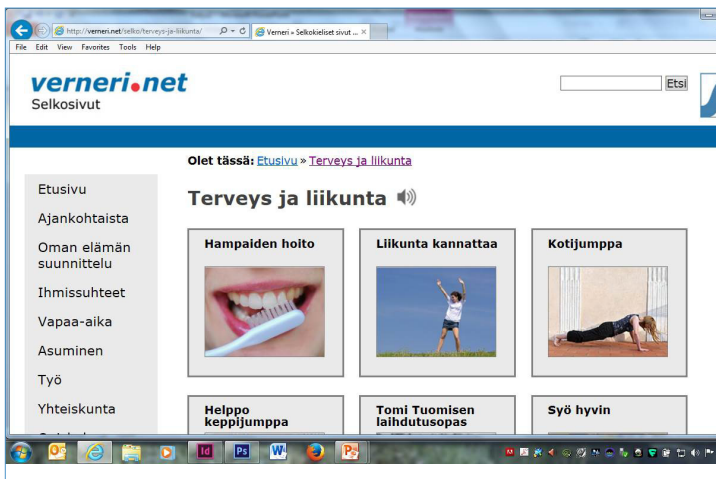
Edellisten seikkojen lisäksi olennaista selkokielisellä sivustolla on yhdenmukainen rakenne sivuston eri osissa. Usein verkkopalvelussa käytettyyn sisällönhallintajärjestelmään rakennetaan joitakin ulkoasupohjia, joita voi käyttää palvelun eri sivuilla. Näiden ulkoasupohjien käyttö kannattaa suunnitella tarkkaan ja pitää sivun pääosiot – pääsisältö, navigaatioalueet ja muut elementit – samoilla paikoilla sivuston eri osissa.

Verkkopalvelun linkkirakenteet ja linkitykset

Verkkopalvelu sisältää yleensä ainakin yhden sivuston sisäiseen liikkumiseen tarkoitetun linkki- eli navigaatorakenteen. Nämä rakenteet ovat selkokielen käyttäjille hankalia, ja usein ne ovat hankalia kaikille käyttäjille. Läheskään aina käyttäjä ei ole selvillä siitä, missä kohtaa sivustoa hän on, mistä hän on tullut ja mihin olisi mentävä päämäärän löytämiseksi. Jokaiselta verkkopalvelun sivulta löytyvä ja näkyvällä paikalla oleva linkki etusivulle on välttämättömyys, mutta todennäköisesti muutakin tarvitaan, jotta navigaatiojärjestelmän voidaan sanoa olevan helposti ymmärrettävä.

Selkokielisellä sivustolla navigaatorakenteet kannattaa pitää yksinkertaisina, eli on huolehdittava, että ne ovat selkokielen käyttäjän hallittavissa. Erillisiä navigaatorakenteita ei saa olla liikaa. Laajalla verkkosivustolla saattaa esimerkiksi olla useita erillisiä navigaatorakenteita pääsisällön molemmin puolin vaihtuen sen mukaan, mitä sivuston yläreunan vaakatasoisesta päänavigaatorakenteesta valitaan. Tällainen ratkaisu on monelle selkokielen käyttäjäryhmälle liian vaikea. Turvallista on pysyä vaikkapa ratkaisussa, jossa on yksi kaikilla sivuston sivuilla samankaltaisena pysyvä päänavigaatorakenne ja sen tukena yksi sivun sisällön mukaan muuttuva rakenne.

Olennainen seikka on myös navigaatorakenteen helppo ymmärrettävyys. Navigaatio on ymmärrettävä navigaatioksi. Navigaatiolinkkejä ei kannata muotoilla kovin voimakkaasti, ja kuvalinkkejä kannattaa käyttää harkiten. Kannattaa myös miettiä navigaatiolinkkien ja -tasojen määrää. Kolmitasoista rakennetta voitaneen pitää ylärajana. Linkkejä voi yksitasoisessa rakenteessa olla paljon, koska niitä on helppo käydä yksittäin läpi. Mikäli tasoja on rakenteessa enemmän, kannattaa miettiä tarkemmin näytettävien linkkien määrää tasoa kohden. Aina on huolehdittava siitä, että linkkitekstit vastaavat linkin kohdesivun otsikoita.

Vernerin palvelun selkokielisellä sivustolla on yksitasoinen melko pitkä navigointirakenne sivun vasemmassa reunassa. Alisivut on esitetty kuvallisinä sisältöalueella. Rakenne on selkeä ja toimiva. Sivut ovat osoitteessa verneri.net/selko.

Pudotusvalikot ovat yleistyneet viimeisten vuosien aikana ja usein ne ovat myös selkokielisillä sivustoilla toimivia ratkaisuja. Pudotusvalikoista ei kannata tehdä liian laajoja. On myös huolehdittava siitä, että niiden käyttäminen ei ole motorisesti liian vaikeaa.

Muulla kuin edellä mainituissa rakenteissa käytettävien linkkien esittämisessä on muutama olennainen seikka, jotka on selkokielisillä sivuilla huomioitava. Ensinnäkin linkit on esitettävä niin, että ne ovat helposti ymmärrettävissä linkeiksi. Turvallisinta on käyttää oletussinistä tai sitä lähellä olevaa väriä ja alleviivausta. Alleviivausta ei kannata käyttää muualla sivustolla, ja samoin linkkiväri kannattaa varata yksinomaan linkeille. Usein käyttäjää auttaa se, että hänelle annetaan vihje silloin, kun hiiren kursori siirretään linkin päälle. Vihje voi olla esimerkiksi linkkitekstin tai sen taustaväriin muuttuminen.

Myös linkkiteksti on olennainen. Samoin kuin navigaattorirakenteissa, linkkitekstin on muissakin linkeissä vastattava kohdesivun sisältöä ja mahdollisuuksien mukaan myös otsikointia. Sisällössä linkatussa tekstissä kannattaa kuvata

kohdesivua hieman tarkemmin kuin navigaatorakenteissa, joissa linkit on usein järkevää pitää melko lyhyinä.

Nykyisin käytetään kosketusnäyttöjen yleistymisen myötä yhä enemmän kuvalinkkejä tai isoja ”linkkilaatikoita”, joissa yksittäisen tekstipätkän sijaan eri tekstielementtejä ja kuvia on yhdistetty yhdeksi linkiksi. Nämä ovat usein hyviä ratkaisuja myös selkokielisillä sivuilla. Kannattaa huolehtia siitä, että käyttäjä saa riittävän helpon ja yksiselitteisen visuaalisen vihjeen siitä, että jokin tietty alue on linkki. Linkkilaatikoissa on myös syytä käyttää yhdenmukaista ulkoasua kaikissa sivuston osissa.

Verkkopalvelun sisällön muotoileminen ja typografia

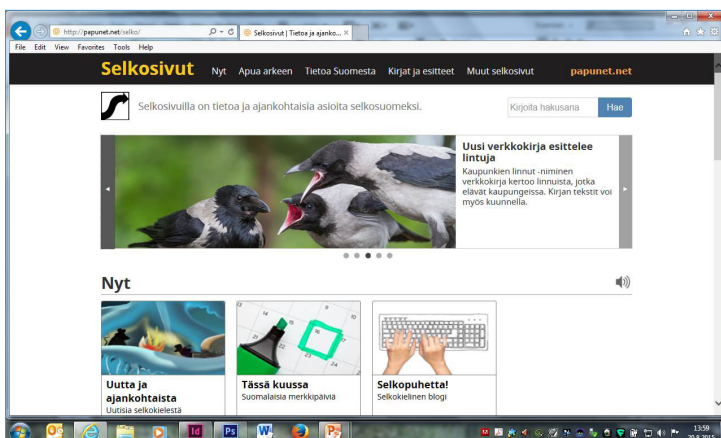
Verkossa näytettävän sisällön ulkoasua ei aivan tarkkaan voi määrittää, koska päätelaitteet ja sovellukset muuttavat sitä aina jossain määrin. Jo aikaisemmin mainittu pakotettujen rivinvaihtojen välttäminen on tästä hyvä esimerkki. Muilta osin selkokielen graafiset periaatteet toimivat verkossa hyvin.

Nykyisin päätelaitteet eroavat toisistaan paljon. Jo pelkästään tablettilaitteita on useilla hyvin erilaisilla näytöntarkkuuksilla varustettuina. Lisäksi laitteiden käyttötavat poikkeavat toisistaan merkittävästi. Nämä seikat korostavat tarvetta testata selkokielisten sivujen ja etenkin niiden sisällön toimivuus eri laitteissa.

Sen jälkeen kun sisältöä on verkkopalvelussa ja se on muotoiltu selkokielen periaatteiden mukaisesti, kannattaa tarkistaa otsikoiden ja varsinaisen sisällön oletuskirjainkokojen näkyminen. Samoin rivivälin riittävyys on varmistettava. Usein elementtien suhteet tai etäisyydet vaihtelevat eri laitteissa ja ohjelmistoissa paljon, eli kappaleiden, otsikoiden ja listaelementtien väliset etäisyydet on syytä käydä läpi. Mikäli selkokielen graafisia ohjeistuksia on noudatettu ja ne toteutuvat sisältöä erilaisilla laitteilla testattaessa, on sisällön muotoilu selkokielisellä sivulla kunnossa.

Kuvat, lomakkeet ja haku

Selkokielisillä sivustoilla on syytä noudattaa selkokielen periaatetta, jonka mukaan kuvien on tuettava tekstiä. Verkkopalveluissa kuvien esittäminen on painettua mediaa monimuotoisempaa. Kuvia esitetään eri tekniikoin tuettuna, ja näiden eri näyttötapojen toimivuus käyttäjillä kannattaa varmistaa. Mikäli kuva esimerkiksi avataan suurempana muun sisällön päälle, on huolehdittava siitä, että käyttäjä pystyy käyttämään sovelluksen toimintopainikkeita ja etenemään tilanteessa. Samat periaatteet pätevät myös videoikkunoihin.

Papunet-verkkopalvelun selkokielisen osion etusivun yläreunassa on erillinen kuvasovellus. Uusi kuva liukuu esille vaakasuunnassa, ja käyttäjä voi vaihtaa sitä nuolipainikkeista. Kuva vaihtuu myös automaattisesti. Kuvien vaihtoväli on 20 sekuntia. Sivut ovat osoitteessa *papunet.net/selko*.

Kuvat esitetään sivuilla usein nykyisin osana erilaisia kuvasovelluksia, joissa käyttäjä voi itse vaihtaa kuvaa tai kuva vaihtuu itseksensä ilman erillistä sivunlatausta. Tällaisia sovelluksia on monenlaisia. Mikäli kuvia halutaan näyttää erillisen sovelluksen kautta, on syytä huolehtia sen selkeydestä. Esi-merkiksi kuvan vaihtumisen näyttötapa on mietittävä tarkkaan. Mikäli kuvien vaihtaminen halutaan automatisoida, kannattaa vaihtoväli ajoittaa pitkäksi.

Lomakkeiden käyttö saattaa olla useille selkokielen käyttäjryhmille vaikeaa. Lomake-elementit kannattaa toteuttaa riittävän suurina, ja kentät on otsikoitava ymmärrettävästi ja kuvaavasti. Lisäksi kenttä ja sen otsikko on muotoiltava niin, että ne hahmottuvat käyttäjälle yhtenä kokonaisuutena. Myös lomakkeiden täyttöehdot, pakollisen kentät sekä puutteiden aiheuttamat virheilmoitukset on toteutettava helppokäyttöisinä. Erityisen tärkeää on antaa käyttäjälle lomakkeen lähettämisen jälkeen selkeä ja riittävä palaute toiminnon onnistumisesta tai epäonnistumisesta

Toimiva haku on myös selkokielen käyttäjille hyvä ja parhaimmillaan helppo tapa löytää sisältöä. Hakutoiminto kannattaakin sisällyttää sivulle, mikäli sivusto on muutamaa kymmentä sivua laajempi. Toiminto kannattaa myös sijoittaa näkyvälle paikalle. Selkokielisillä sivuilla ei yleensä kannata lisätä hakutoimintoon hakuehtoja, koska niitä on usein vaikeaa toteuttaa ymmärrettävästi. Sen sijaan hyväksi tavaksi on huomattu hakuehdotussovellusten käyttö. Näiden valmiita hakusanoja, sanayhdistelmiä tai lauseita ehdottavien sovellusten avulla käyttäjä voi ohittaa mahdolliset kirjoitusvirheet, jotka merkkipohjaisissa hauissa estävät oikean sisällön löytämisen.

Lisätietoa

Wikipedia - Lista eri maiden verkkopalveluiden saavutettavuuslain säädännöstä: https://en.wikipedia.org/wiki/Web_accessibility#Web_accessibility_legislation

World Wide Web -konsortiumin (W3C) suomennetut saavutettavuusohjeet (WCAG2) löytyvät osoitteesta <http://www.w3.org/Translations/WCAG20-fi/>. WCAG2 on merkittävin ja kattavin yleinen saavutettavuusohjeistus, mutta vaatii teknistä tietämystä verkkopalveluiden kehittämisestä ja tekniikasta.

Papunet-verkkopalveluiden julkaisemat verkkosivujen saavutettavuuden arvioinnin työkalut: <http://papunet.net/saavutettavuus/verkkopalveluiden-saavutettavuus/dokumentit-saavutettavuuden-arvioinnin-tueksi>.

Papunet-verkkopalveluiden julkaisemat ohjeet selkokielisten verkkopalveluiden kehittämiseksi: <http://papunet.net/saavutettavuus/selkokieli-verkkopalveluissa>.

Selkokuva ja katsoja

Hannu Virtanen

Tässä artikkelissa pohditaan, kuinka selkokielen tarvitsijat näkevät, kokevat ja tulkitsevat valokuvia, piirroksia ja liikkuvia kuvia. Eroavatko selkokielen eri käyttäjäryhmät kuvanlukutaidoiltaan toisistaan? Entä miten hyvin videot, kuvasarjat ja e-kirjat soveltuvat selkoaineistojen julkaisumoodiksi?

On arvioitu, että näköaisti kykenee välittämään informaatiota ympäristöstämme aivoihin peräti sata kertaa nopeammin kuin kuuloaisti. Näkö on vahvin aistimme, ja uuden tiedon omaksuminen tapahtuu nopeimmin visuaalisesti. Kuvat myös muistetaan tutkimusten mukaan paremmin kuin pelkkä teksti. Koska ympäristöt sisältävät valtavasti informaatiota, näkemisen kautta tulevaa tietoa on kullakin hetkellä rajattava ja valikoitava erittäin voimakkaasti. Uusimmissa tutkimuksissa on saatu tietoa siitä, että jo silmän verkkokalvo rajaa ja käsittelee aivoihin menevää informaation määrää.

Ymmärtämisen näkökulmasta kuvien merkitys on kasvanut. On jopa väitetty, että nyky-yhteiskunnassa kuva on syrjäyttänyt sanan. Maailma on kuvallisempi kuin koskaan aikaisemmin, ja ympärillämme on hyvin monenlaisia kuvia. Kuvista on tullut monilla aloilla keskeistä viestintää. Esimerkiksi lääketieteen, avaruustutkimuksen ja tekniikan asiantuntijat joutuvat paitsi tulkitsemaan monimutkaisia visuaalisia aineistoja myös tuottamaan niitä itse.

Kuvanlukutaitoa tarvitaan

Kuva sisältää aina viestin, jota katsoja tulkitsee. Tulkintaan vaikuttavat katsojan kokemukset, tiedot, tunteet, arvot, normit ja asenteet. Kuvien katsomista ja tulkintaa säätelevät

myös kulttuuriset normit, jotka eri kulttuureissa ovat erilaiset. Eli selviytyäksemme yhä monimutkaisemmasta kuvallisesta ympäristöstä, tarvitsemme kuvanlukutaitoa.

Yllä oleva kuvaa voidaan käyttää esimerkkinä kuvanlukutaidosta. Katsoja näkee siinä silmän, ja useimmille katsojille hahmottuvat myös kasvot, joissa on maalattu valkoisen kasvovärin päälle sininen risti. Tämän jälkeen kuvan tulkinnat alkavat poiketa toisistaan. Valtaosa suomalaisista katsojista yhdistää kuvan vielä Suomen lippuun, mutta suuremmalta joukolta jää ymmärtämättä, että kuva liittyy urheiluun ja Suomen kannattamiseen. Tämän jälkeen kuvassa on vielä syvempi tulkinnallinen taso, joka välittyy silmän ilmeestä. Onko Suomi kärsinyt tappion vai onko suomalaisia urheilijoita jäänyt kiinni dopingista? Kuvan tulkinnallinen merkitys syntyykin paljolti vasta yhteydestä, jossa kuvaa käytetään. Selkonäkökulmasta kuvaa voi pitää vaikeana, sillä kaikki tasot välittyvät todennäköisesti vain osalle katsojista. Kuva voi herättää hämmennystä, ja joku saattaa kokea sen pelottavana.

Helpommin tulkittavia samasta aiheesta ovat viereisellä sivulla olevat kuvat. Pojan iloinen ilme kertoo, että kasvojen väritys liittyy johonkin myönteiseen tapahtumaan. Toisessa kuvassa kuvan tulkintaa tukevat myös Suomen pelipaita ja Suomen lippu. Nyt jo valtaosa katsojista ymmärtää, että siinä on Suomen joukkueen innokkaita kannattajia menossa maaotteluun (poikkeuksen saattavat kuitenkin muodostaa ne Suomessa asuvat ulkomaalaiset, joiden kotimaassa tällaista

perinnettä ei ole tai joille jopa Suomen lipun värit ovat outoja).

Ensimmäinen silmäkuva jättää tulkinnalle paljon tilaa, viimeinen kuva on lähes yksiselitteinen. Selkokuvalle yksiselitteisyys on etu, jos kyse on tietokuvasta. Jos taas on kyse esteettisistä taidekuvista tai videoista ja filmeistä, joiden tavoite on vaikuttaa tunteisiin ja tuottaa esteettisiä kokemuksia, ohjeitten antamisessa on oltava paljon varovaisempi. Taidekuvan tehtävä on olla moniselitteinen. Siten se puhuttelee mielikuvitustamme ja pakottaa meidät omaan tulkintaan. Parhaassa tapauksessa se opettaa meitä näkemään maailman uusin silmin. Taidekuva rakentuu muoto- ja värikielestä, jota luetaan ja koetaan lähinnä tunteella, kun taas tietokuvaa luetaan ja ymmärretään enemmän älyllisesti. (Laukka 2002)

Selkokeskus on antanut ohjeita selkotietokuville jo pitkään. Aihetta on tutkittu vähän, minkä vuoksi ohjeet perustuvat paljolti havaintoihin, joita on saatu selkosovellutusten tekemisen ja testaamisen yhteydessä. Tärkeintä on, että kuvan tulee olla yhtenevä tekstin kanssa, ei esimerkiksi vastakohta. Erikoisia kuvakulmia kannattaa välttää. Jos kuva on voimakkaasti suurennettu, asia pitää selittää kuvatekstissä. Symbolisia kuvia kannattaa käyttää harkitusti. Kuvassa ei saa olla voimakkaita, turhia yksityiskohtia. Myös kuvien suhdetta toisiinsa kannattaa tarkkailla. Lisäksi on syytä huomioida kuvan tunneviesti, koska myös tietokuviin sisältyy usein tunteita.

Kuvien kiinnostavuus

Kuvien katsomisessa on kyse myös siitä, kokeeko katsoja kuvan kiinnostavana. Kiinnostavat kuvat ja muu visuaalisuus lisäävät voimakkaasti motivaatiota paneutua asiaan ja ymmärtää, mistä oikein on kyse. Jos katsojan on liian vaikea tavoittaa kuvan tai videon sanoma, hän väsyä ja kuva muuttuu epäkiinnostavaksi. Kuva on katsojalle liian erikoinen. Jos taas kuvan sanoma on ilmeinen, kuvasta tulee epäkiinnostava, koska se kyllästyttää katsojaa. Kuva on tavanomainen. Erikoisuuden ja tavanomaisuuden väliin sijoittuu ns. viihtyvyyden kenttä. Sinne sijoittuvat kuvat, videot ja filmit, jotka aukeavat osittain, mutta eivät kokonaan ja ovat siksi kiinnostavia. Monilla selkokielen käyttäjillä mainittu viihtyvyyden kenttä voi olla eri kohdassa kuin suomalaisten enemmistöllä. Esimerkiksi jokin tv-sarja voi olla enemmistölle juonikään-teiltään liian toistuva ja epäuskottava, mutta selkokatsoja voi pitää sitä äärimmäisen kiinnostavana.

Edellä esitetty ajattelu koskee ensisijaisesti niitä kuvallisia esityksiä, joiden tavoite on vaikuttaa ihmiseen tunteitten kautta. Jos kyseessä on yksitotinen tietopohjainen asia, esimerkiksi maksukortilla maksaminen, kuvien kiinnostavuus syntyy sisällön kautta. Jos osaat jo maksaa kaupassa pankkikortilla, asia ei kiinnosta sinua. Jos et osaa, mutta haluaisit osata, kuvat kiinnostavat sinua suuresti. Välimaastoon sijoittuvat sitten ne aineistot, joissa puhutaan tärkeästä asiasta, mutta asia ei silti välttämättä kiinnosta katsojaa (esimerkiksi hampaitten harjaus). Tällöin esityksen aloituksella ja muulla visuaalisuudella on suuri merkitys kiinnostavuuden lisäämisessä.

Kuvat nähdään eri lailla

Selkokuvien ja videoitten määrittelyssä on otettava huomioon, että selkokielen tarvitsijoiden kokemusmaailmassa on todella suuria eroja. Eletty elämä, sen pituus ja elinympäristö, koulutus ym. muokkaavat ihmistä koko ajan. Tästä syystä myös kuvanlukutaito vaihtelee yksilöstä toiseen. Voidaan

kuitenkin olettaa, että selkokielen tarvitsijoiden havainnoinnissa on myös yleisiä, toistuvia piirteitä. Jos kerronta on hyvin selkeää ja ymmärrettävää, se koetaan todennäköisesti myönteisesti kaikkien tai lähes kaikkien selkokielen tarvitsijoiden joukossa.

On kuitenkin selvää, että joissakin suhteissa selkokielen käyttäjäryhmät eroavat kuvanlukutaidoiltaan toisistaan. Selkokielen tarvearviassa tarvitsijat jaetaan kolmeen pääryhmään: 1) eri tavoilla vammaiset tai vammautuneet henkilöt, 2) vaillinaisesti suomea osaavat maahanmuuttajat ja 3) ikään-tyneet henkilöt. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu henkilöitä, joilla vamma vaikeuttaa oppimista ja ymmärtämistä. Ymmärtämisen vaikeus heijastuu monella tavalla kuvien tulkintaan. Esimerkiksi autistista henkilöä saattaa häiritä suuresti se, että kuva ei hänestä ole totta. ADHD:hen liittyy usein vaikeus seuloa ääni- ja näköärsykkeistä oleellinen informaatio. Keskittyminen häiriintyy pienistäkin ärsykkeistä, eli verkkosivun sivussa välkkyvä mainos voi viedä kaiken huomion. Kehitysvammaisilla henkilöillä on muuta väestöä enemmän puutteita näkökyvyssä (likinäköisyys, putkinäkö ym.), ja heidän tapansa tulkita esim. kuvien symboleita ja merkityksiä voi olla erilainen kuin muulla väestöllä. Aivoverenkierron häiriöt saattavat taas vaikuttaa näkemiseen esim. niin, että vasen puoli maailmasta ikään kuin lakkaa olemasta.

Maahanmuuttajien kohdalla on otettava huomioon kulttuurierot, jopa hyvin yleisissä eleissä ja symboleissa voi olla eroja. Myös monet suomalaisille tutut henkilöt (Kekkonen, Cheek ...), esineet, tilat ja ympäristöt voivat olla maahanmuuttajalle outoja. Lisäksi on muistettava, että maahanmuuttajien koulutuksissa ja taustoissa on suuria eroja. Lukutaidon, levottomalta sota-alueelta Afrikasta Suomeen tuleva henkilö eroaa hyvin voimakkaasti vaikkapa Keski-Euroopasta tänne tulevasta lääkäristä.

Ikääntyville selkokielen tarvitsijoille vieraita ovat taas usein nykyhetken elämään kuuluvat asiat. Motivaatio uusien asioiden oppimiseen ja samalla niistä kiinnostumiseen voi olla heikko. Jos henkilö kärsii muistisairaudesta, hän saattaa elää kokemustasolla lähes kokonaan menneessä ajassa. Silloin hänelle ovat tutuimpia ja häntä usein myös eniten kiinnos-

tavat menneen elämän ympäristöt, esineet ja ihmiset. Jos muistisairaus on edennyt pitkälle, se vaikuttaa esim. videon katsomiseen hyvin kokonaisvaltaisesti. Katsoja ei muista, mitä videossa hetki sitten tapahtui ja näin juonen käännteillä, draaman kaarella ja muilla yksityiskohdilla ei ole merkitystä. Viitteitä on myös siitä, että muistisairaat alkavat sairauden edetessä nähdä värit eri lailla kuin aiemmin.

Selkoaineistojen tekemisessä tulee ottaa huomioon myös monikanavaisuus eli usean aistin käyttö samanaikaisesti. Monikanavaisuuden hyödyntäminen opetuksessa ja oppimisessa tukee erilaisia oppimistyyliä (visuaalinen, auditiivinen tai kinesteettinen oppija) sekä tehostaa muistijälkien syntymistä. Aineistojen käytön ja suunnittelun kannalta oleellista kuitenkin on, että eri sisältöjen harkitsematon ja liiallinen samanaikainen esittäminen voi ylikuormittaa oppijaa ja vaikeuttaa oppimista. Turhia, tehtävään liittymättömiä elementtejä tulee välttää (esimerkiksi ylimääräisiä kuvia) ja korostaa sen sijaan olennaista tietoa.

Kuvasarjat ja videot selkojulkaisuina

Videossa asiat ja tapahtumat on pakko sijoittaa peräkkäin. Kirjoittaessa asiat ovat rinnakkain ja samanaikaisesti näkyvillä. Kirjoitettua tekstiä lukiessaan ihmisellä on valta päättää, mitä hän lukee ja mitä ei. Tätä valintaa ohjaa suurimmaksi osaksi eri sisältöjen kiinnostavuus. Videoissa tapahtumien järjestys ja sisältö on ennalta määrättyssä järjestyksessä peräkkäin.

Toisaalta liikkuvan kuvan avulla voidaan erottaa tutusta kohteesta jotakin sellaista, minkä erottaminen paljaalla silmällä on vaikeaa tai mahdotonta. Esimerkiksi liikkuvan kuvan avulla voidaan huomata urheilusuoritusten yksityiskohtia. Animaatioiden avulla voidaan näyttää asioita, joista videokuvalla kertominen on vaikeaa (esim. ihmisen sisäelimet). Piirroshahmoilla voidaan kertoa myös ihmisen tunteista ja ajatuksista, esimerkiksi riippuvuuksien syntymisestä.

Video on toimiva kerrontatapa monelle asialle, mutta selkokielen tarvitsijoille kuvasarjat saattavat olla monessa

tilanteessa videota toimivampi ratkaisu. Kuvasarjalla tarkoitetaan tässä yhteydessä 10–20 kuvan kokonaisuutta, johon kuuluu kuvan vieressä tai alla näkyvä teksti (usein sen voi myös kuunnella). Kuvasarja mahdollistaa pysähtymisen ja kertaamisen videoita helpommin. Kun videon pysäyttäminen on hankalaa, kuvasarjassa katsojan on näppäämällä vietävä esitystä eteenpäin. Näin ollen esim. maahanmuuttajien ryhmässä voidaan rauhassa tarkistaa, ovatko kaikki ymmärtäneet sanat, ja siirtyä vasten sitten seuraan kuvaan.

Selko-e-kirjat

Suomessa on julkaistu vasta kaksi suomenkielistä selko-e-kirjaa. Molemmat kirjat ovat verkossa ilmaiseksi ladattavissa, ja niiden uskoisi aiheena ja sisältönsä puolesta olevan suosittuja, mutta niitä on ladattu aika vähän. Todennäköistä kuitenkin on, että aikanaan e-kirjoista tulee merkittävä selkokirjallisuuden jakelukanava. Erityisoppilaiden parissa on huomattu, että e-kirjan selaaminen ja lukeminen taulutietokoneella saattaa olla mieltäisempää kuin perinteisen kirjan käyttö. Luokissa on myös kuultu riemunkiljahduksia, kun vuorossa on ollut uusien tablettien jako.

Se, kumpi julkaisumuoto on selkokirjojen kohdalla parempi, riippuu esimerkiksi kirjan aiheesta ja käyttötilanteesta. Eräissä tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että lukihäiriöisille ja erityistä tukea tarvitseville oppilaille painettu oppikirja on sopivampi työväline kuin sähköinen kirja. Selitykseksi on tarjottu sitä, että kannettavan tai tablettitietokoneen näytölle mahtuu vain noin puolen oppikirjan sivun verran sisältöä kerrallaan. Perinteinen kirjan kuormittaa työmuistia vähemmän verrattuna siihen, että oppilas joutuisi saman kokonaisuuden hahmottamiseksi selaamaan useamman näytösivun välillä. Tutkimuksissa on myös saatu tuloksia, joiden mukaan lukulaitetta käyttävät muistavat lukemansa tarinan tapahtumat huonommin kuin paperilta lukeneet. (Ruuska 2014)

Aiheesta on keskusteltu myös laajemmin, kun kouluihin on tehty uusia opetussuunnitelmia. Päälinjaus on, että ope-

tuksessa valmistaudutaan tieto- ja viestintäteknologian uuteen, entistä paljon isompaan rooliin, ja esimerkiksi Vantaalla ja Savonlinnassa tabletit on otettu voimakkaasti mukaan luokkahuoneisiin. Niiden avulla opetukseen tulevat mukaan videot, pelit sekä oppilaan oma tiedon tuottaminen. Tulokset ovat olleet hyviä ja nostaneet monilla opiskelumotivaatiota. Toisaalta on väitetty, että koneet vähentävät sosiaalista vuorovaikutusta ja siihen liittyvä oppimista. Lisäksi on mietitty, heikentävätkö tabletit loppujen lopuksi erityisen tuen piirissä olevien oppilaiden oppimistuloksia.

Laajassa eurooppalaisessa Learning in Future Education -projektissa on saatu myönteisiä tuloksia 3D-animaatioiden käytöstä opetuksessa (Bamford 2011). Tulosten mukaan 3D-animaatioiden käyttö opetuksessa lisäsi oppilaiden motivaatiota, auttoi keskittymään paremmin, syvensi asioiden ymmärtämistä ja vaikutti myönteisesti oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen luokassa. 3D-animaatioiden käyttö antoi oppilaille mahdollisuuden käyttää samanaikaisesti auditivista, visuaalista ja kinesteettistä oppimistyyliä ja tuki näin heidän monikanavaista oppimistaan.

Kuvien tai videon käytön tavoitteet

Kun tarkastellaan kuvasarjan tai lyhyen videon ymmärtämistä, on hyvä ottaa huomioon tavoite. Esiteksellä voi olla kolmentasoisia tavoitteita: tiedollisia, asenteisiin liittyviä ja ihmisten käyttäytymistä koskevia. Tietojen välittäminen on helpointa, asenteiden muuttaminen paljon vaikeampaa ja kaikkein kovimman työn takana on ihmisten käyttäytymiseen vaikuttaminen. Nämä kolme tasoa toimivat yhtä aikaa toisiinsa kietoutuen.

Tietojen välittäminen selkokuvissa ja -videoissa tarkoittaa selkeyttä niin käsikirjoituksessa, kuvakerronnassa kuin muisakin elementeissä. Eräät pedagogit korostavat kuitenkin, että liikkuvan kuvan katsominen voi edesauttaa oppimista vain silloin, kun toimintaa tuetaan ja se ympäröidään pedagogisesti perustelluilla tehtävänannoilla. Merkitystä on sillä, mitä oppijat tekevät ennen liikkuvan kuvan katsomista, sen aikana

ja sen jälkeen – pelkkä katsominen ei itsessään automaattisesti johda syvällisempään oppimiseen. (Hakkarainen 2011.) Näin ollen esimerkiksi videon katsomisen jälkeen ratkottavat kysymykset ovat pedagogisesti hyvin perusteltuja.

Asenteiden muuttamisessa selkoaineistojen tekijät painiskelevat samojen ongelmien kanssa kuin muutkin aineistojen tekijät, samoin käyttäytymiseen vaikuttamisessa. Vaikka haaste tekijöille on silloin melkoinen, kannattaa kuitenkin yrittää. Selkokuvien ja -videoitten vaikutus katsojiin voi nimittäin olla isompi kuin uskoisikaan. Voi olla, että kukaan ei ole koskaan kertonut katsojalle asiaa niin, että hän on sen todella ymmärtänyt. Kun selkosovellus sitten osuu kohdalle, vaikutus voi olla hyvin tehokas.

Lopuksi on syytä muistuttaa, että kuvat tai videot ovat hyviä välineitä monensuuntaisessa viestinnässä. Perinteisesti aineistot on suunnattu ylhäältä alaspäin, virkamiehiltä kansalaisille, opettajilta oppilaille tai poliitikoilta kansalaisille. Ne voivat kuitenkin toimia toisinkin päin: alhaalta ylöspäin. Esimerkiksi kehitysvammaisten ihmisten tekemät videot toimivat juuri näin, ja todennäköisesti tämä suuntaus tulee voimistumaan. Sama koskee myös kuvia, videoita ja elokuvia, joissa kehitysvammaiset tai muut erityisryhmät eivät ole tekijöinä, mutta heillä on niissä joku muu suuri rooli (esim. dokumentin henkilöinä tai valokuvien malleina).

Lähteet

Kirjalliset lähteet:

- Bamford, A. 2011. The 3D in Education White Paper. Teaching, Assessment and Learning for Engineering (TALE), 2012 IEEE International Conference.
- Hakkarainen, Päivi & Kumpulainen, Markku (toim.) 2011: Liikkuva kuva – muuttuva opetus ja oppiminen. Jyväskylän yliopisto. Kokkola.
- Koponen, Juuso & Hildén, Jonatan 2012: Informaatiomuotoilu tekee tiedon näkyväksi. Positio 3/2012.
- Laukka, Maria 2002: Havainnosta selkokuvaan – kuvanlukemisen aakkosia. Teoksessa Hannu Virtanen (toim.): Selko-opas. Kehitysvammaliitto, Helsinki.
- Ruuska, Helena & Löytönen, Markku & Rutanen, Anne (toim.) 2014: Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä. Suomen tietokirjailijat.
- Suvanto, Pertti: Tabletti on uusi aapinen. Suomen Kuvalehti 7/2015.
- Virtanen, Hannu 2009: Selkokielen käsikirja. Kehitysvammaliitto, Helsinki.
- Virtanen, Hannu 2014: Selkokielen tarvearvio. Kehitysvammaliitto, Helsinki.

Verkkosivut:

- Lemeon Oy: Hittivideon valmistuskaava: http://cdn2.hubspot.net/hub/324568/file-361254835-pdf/Pikaoppaat/Hittivideon_valmistuskaava.pdf
- Viestintätieteiden yliopistoverkoston oppimateriaalit: <https://viestintatieteet-wiki.wikispaces.com/Oppimateriaalit>

Selkoilmaisun uudet muodot

Hannu Virtanen

Miten selkvideo eroaa tavallisesta videosta? Minkälainen on hyvä selko-e-kirja? Tai millainen on kuvasarja, jonka mahdollisimman moni ymmärtää?

Internetin kehityksen alkuvaiheessa verkkosivustot sisälsivät lähinnä vain tekstiä. Tämä johtui paljolti siitä, että silloin käytössä olleen teknologian vuoksi kuvien ja videoiden käyttö oli hankalaa. Nyt yhteydet ovat nopeutuneet, päätelaitteiden teho on kasvanut ja erilaiset pakkausohjelmat saavat tiedon entistä pienempään tilaan. Lisäksi uudenaisten palvelujen, kuten Youtuben, tulo markkinoille joitakin vuosia sitten muutti tilannetta nopeasti. Nyt kuvat ja videot ovat olennainen osa nettimaailmaa. Myös käyttötavat ovat muuttuneet, monelle netin käyttö on nopeaa surffailua.

Myös eri viranomaistahoilla, oppilaitoksissa ja järjestöissä on huomattu muuttunut tilanne. Jos netin viihdesivustot pursuavat väriä, kuvia ja videoita, myös asiasivustojen on muututtava. Sama vaatimus koskee selkosivustoja, eli niille tarvitaan enemmän kuvia, kuvasarjoja, videoita, animaatioita, pelejä, testejä ja muuta interaktiivisuutta. Ja kun helposti ymmärrettäviä uudenaaisia selkoaineistoja tehdään, tarvitaan niiden tekemiseen kriteerejä ja ohjeita.

Kriteerit uusille sovelluksille

Selkotekstien kirjoittamiseen on annettu ohjeita 1980-luvulta lähtien. Pian huomattiin, että ohjeita on annettava myös selkojulkaisujen taittoon ja kuvitukseen. Selkokielen käyttöön vuorovaikutuksessa kiinnitettiin huomiota 1990-luvulla,

kun kehitettiin selkoryhmien toimintaa. Puhutun kielen selkeys nousi esille myös silloin, kun tekstejä alettiin lukea ääneen Ylen selkouutisissa, äänikirjoissa ja internetin äänituessa. Yleisesti verkkosivujen saavutettavuudesta alettiin puhua 2000-luvun alussa.

Suomessa on käytössä selkologo, joka on eräänlainen laatutakuu siitä, että sovellus on helposti ymmärrettävä. Tällä hetkellä Selkokeskus myöntää hakemuksesta tarkistuksen jälkeen selkologon kirjoille, lehdille, esitteille ja yhdessä Papunet-verkkopalvelun kanssa verkkosivustoille. Logoa ei kuitenkaan myönnetä oppikirjoille, koska niille ei ole luotu tarkistusjärjestelmää (logo saattaa kuitenkin tulla käyttöön lähivuosina). Logoa ei myöskään ole myönnetty erilaisille uusille digitaalisille sovelluksille, koska niille ei ole ollut kriteereitä.

Syksyllä 2015 tilanne kuitenkin muuttui. Kehitysvammaliiton Selkoilmaisuus arjen tukena -hankkeessa luotiin kriteerit selkovideoille, -animaatioille, -kuvasarjoille (eli verkkokirjoille) sekä tietyin osin myös selko-e-kirjoille. Interaktiiviset pelit, testit ym. jäivät edelleen logojärjestelmän ulkopuolelle. Toivottavaa olisi, että myös nämä sovellukset saataisiin lähivuosina logojärjestelmän piiriin.

Koti- ja ulkomaisia selkoaineistoja

Kehitysvammaliitossa on kartoitettu ennen vuotta 2015 ilmestyneitä uudenlaisia selkosovelluksia. Selkokielisiä videoita oli tehty Suomessa muutamassa hankkeessa. Suomen Pakolaisavun Vertaiskoto-projektissa tuotettiin videomateriaalia kotoutumista tukevien tahojen käyttöön. Toinen merkittävä kokeilu oli viranomaisten ja Selkokeskuksen yhteistyönä tuotettu selkokielinen vaalivideosarja. Videoilla annettiin perusohjeet äänestämiseen kuntavaaleissa, eduskuntavaaleissa ja europarlamenttivaaleissa. Videot olivat ensimmäistä kertaa käytössä syksyn 2012 kuntavaalien yhteydessä. Näiden kahden hankkeen lisäksi internetissä on jonkin verran muita suomalaisia videoita, joissa ymmärrettävyyteen oli kiinnitetty erityistä huomiota.

Eri tavoilla on etsitty myös muualla maailmalla valmistettuja uudenlaisia selkoaineistoja. Parhaimmaksi keinoksi osoittautui internetin kautta tehty etsintätyö, jossa edettiin selkokieleen liittyvien hakusanojen kautta (easy to read, leichte sprache ym.). Mitään isoa kansainvälistä hanketta ei hakujen avulla kuitenkaan löytynyt, yksittäisiä video- ja animaatiokokeiluja on ollut mm. Ruotsissa, Britanniassa Saksassa ja Yhdysvalloissa (linkkejä aineistoihin artikkelin lopussa).

Uudet aineistot

Selkoilmaisuus arjen tukena -hankkeessa tuotettiin yli 30 uudenlaista selkoaineistoa, joista enemmistö oli videoita. Ensimmäiseksi valmistuivat turvalliseen ruokaan (yhteistyötaho Evira) ja rahankäyttöön (yhteistyötaho Kilpailu- ja kuluttajavirasto) liittyvät selkoaineistot painettuina, verkkosivuina, videoina sekä kuvasarjoina.

Hankkeen alkuvaiheessa valmistui myös ensimmäinen suomenkielinen selko-e-kirja, joka oli Jenni Sipilän opas *Koiran hoitaminen*. Kirja sisältää tekstin ja kuvien lisäksi videoita ja yhden 2D-animaation. Kirja ilmestyi Applen laitteilla avautuvassa iBook-muodossa, ja se julkaistiin myös englanninkielisenä. Toisena kirjana hankkeessa kokeiltiin selkokielisen, eri laitteilla avautuvan ePub-kirjan julkaisemista, ja kirjaksi valittiin Ari Sainion dekkari *Kuolema kirkon varjossa*. Molempia e-kirjoja voi kuunnella myös luettuna.

Vuonna 2014 ilmestyivät yhteistyössä Länsi-Uudenmaan pelastuslaitoksen kanssa videot *Hätänumero 112* ja *Palovarointin* sekä Suun ja terveyden ammattiliiton ja Hammaslääkäriliiton kanssa tehty 3D-animaatio *Harjaa hampaat näin*. Keväällä 2015 valmistui video *Puuhaulua – mitä voin tehdä yksivuotiaan lapsen kanssa* sekä kolme piirrosvideota, joissa kokeiltiin tämän animointitekniikan soveltuvuutta selkoilmaisuun. Syksyllä 2015 valmistui viimeisenä projektin esimerkkiaineistona video *Smoothie – raikas välipala*. Videon kuvauksien yhteydessä työstettiin videoklippejä, jotka liitettiin osaksi ohjeistusta ja koulutusaineistoja.

Hankkeessa tehtiin myös kuvasarjoja Papunet-verkkopalvelun Papuri-työkalulla ja osallistuttiin Tieteen tiedotuksen rahoittaman Terveellinen ruoka -aineistojen tekemiseen. Tähän kokonaisuuteen kuului neljä haastatteluvideota, kolme kuvasarjaa, verkkosivut sekä netissä toimiva ruokapeli.

Puhuva henkilö -mallia kokeiltiin projektia esittelevällä selkosivulla sekä Selkosanomien verkkolehdestä. Valtaosa aineistoista julkaistiin Papunetin selkosivuilla omina kokonaisuuksina, ja niillä kokeiltiin myös kysymyssarjoja, joilla lukija voi testata tietämystään asiasta.

Testaus kannattaa aina

Jo aineistojen suunnittelu- ja käsikirjoitusvaiheessa on hyvä kuulla loppukäyttäjiä. Lisäksi editoinnin loppuvaiheessa videota tulisi testata oletetun katsojaryhmän parissa. Myös omaisten, opettajien ynnä muiden lähihenkilöiden kommentit ovat tärkeitä.

Selkoilmaisuus arjen tukena -projektissa aineistojen ymmärrettävyyttä ja käytettävyyttä testattiin afaattisten henkilöiden, ammatillisten erityisopiskelijoiden, erityistä tukea tarvitsevien maahanmuuttajien sekä kehitysvammaisten parissa. Testauksen yhteydessä aineistoja arvioivat myös ryhmien opettajat ja ohjaajat. Aineistoja arvioitiin sekä ryhmä- että yksilö- ja paritestauksissa. Kaikkiin testauksilanteisiin laadittiin etukäteen kysymykset, joissa selvitettiin muun muassa aineiston ymmärrettävyyttä ja käytettävyyttä. Osaksi testauksissa käytettiin mielipiteiden ilmaisun apuna smileyometer-hymiötä.

Testauksissa saatu palaute huomioitiin sovellusten viimeistelyssä. Kun esimerkiksi *Näin säästät menoissa* -kuvasarja todettiin maahanmuuttajien tapaamisessa liian vaikeaksi, tehtiin samasta kuvasarjasta toinen helpompi versio. Lisäksi aineistoihin tehtiin monia ymmärrettävyyttä lisääviä korjauksia testauksissa saadun palautteen perusteella (esim. lisätettiin videoihin avainsanoja).

Hankkeessa pohdittiin myös, pitäisikö erityisryhmiä varten kehittää oma videosoitin. Erityisesti kiinnosti verkossa yleinen Youtube-soitin. Käyttävätkö selkokielen tarvitsijat sitä

ja koetaanko se helppokäyttöiseksi? Kyselyyn saatujen vastusten perusteella Youtubea käytetään hyvin yleisesti myös erityisryhmien parissa. Se on riittävän helppokäyttöinen ja soveltuu siis erityisryhmien käyttöön. Lisäksi huomattiin, että taulutietokoneet ja kannettavat tietokoneet olivat testaa- jien käytössä toimivia. Erityisoppilaiden joukossa tuli jopa ilmi, että taulutietokoneet ovat mieluisampi lukualusta kuin perinteinen kirja tai lehti.

Ohjeistus

Ohjeistuksen laatimisen pohjana käytettiin Selkoilmaisu arjen tukena -hankkeessa tuotettuja aineistoja ja niiden testauksessa saatua palautetta. Aineistoja ja ohjeistuksia ovat arvioineet sekä videoalan että selkokielen asiantuntijat.

Ohjeistus koskee ensisijaisesti verkkoympäristössä toimivia sovelluksia. Hanke etsi yleisiä lainalaisuuksia, eli valmis- tuvat ohjeet eivät anna laite- tai ohjelmakohtaisia neuvoja. Hankkeessa toteutettavat aineistot pyrittiin toteuttamaan laiteriippumattomiksi, myös tabletti- ja mobiililaitteilla toimiviksi.

Seuraavassa on esitelty ensin selkovideoihin liittyvää ohjeistusta, sen jälkeen puhuva henkilö -videoiden, animaatioi- den, selko-e-kirjojen sekä kuvasarjojen ohjeistusta.

Videot

Videoiden kuvaamiseen on monia yleisiä ohjeita ja sääntöjä. Tällainen on esimerkiksi ohje ”Huomiopisteen vaihtelemi- nen kuvan puolelta toiselle vaikeuttaa seuraamista”. Tällaiset ohjeet pätevät lähes aina myös selkovideoiden tekemisessä. Selkovideoissa sisällön tulee kuitenkin olla tavanomaista pelkistetympää ja toiminnan, kameran liikkeiden ja kuvaker- ronnan tulee tapahtua rauhallisella rytmillä.

Hankeen luomissa ohjeissa videon selkokielisyys on tiivistetty seuraaviin kysymyksiin:

Laajuus, kesto ja tyyli

- Onko käsikirjoituksen sisällössä ja videon toteutuksessa huomioitu ensisijainen kohderyhmä ja kohderyhmän ikä?
- Onko käsikirjoitus laadittu oikean kokoisesta asiasta tai ilmiöstä?
- Onko esityksen kesto selkoesitykseksi sopiva?

Juontotekstit ja puhe

- Onko juontotekstit muokattu selkokielen periaatteiden mukaisesti?
- Onko juontojen toteutuksessa otettu huomioon selkokielen periaatteet?
- Onko keskusteluissa ja haastatteluissa otettu huomioon selkokielen periaatteet?

Kuvakerronta

- Kertovatko kuva ja ääni koko ajan samasta asiasta?
- Onko kuvakerronnan rytmi rauhallinen, ymmärtämistä tukeva?
- Onko henkilöt, tilanteet ja paikat esitelty kunnolla?
- Onko kuvakulmat ja -rajaukset tehty niin, että ne tukevat ymmärrettävyyttä?
- Onko kuvauksessa vältetty ylimääräiset, huomiota väärrään asiaan kiinnittävät yksityiskohdat?

Editointi

- Onko videossa vältetty turha tekninen kikkailu?
- Onko editoinnissa lisätty ymmärrettävyyttä (esimerkiksi avainsanoilla)?

Yleistä

- Onko videota testattu loppukäyttäjien parissa?
- Onko esityksen tekninen laatu ymmärrettävyyden näkökulmasta riittävä?

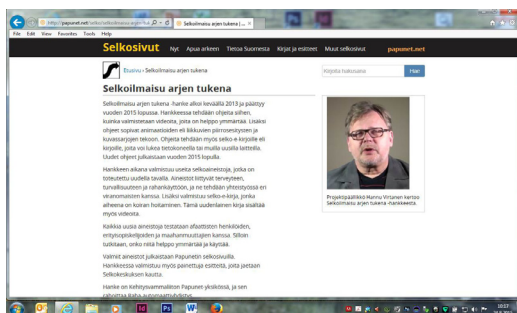
Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää ymmärtämistä tukeviin ja lisääviin keinoihin, jotka voidaan toteuttaa editoinnin yhteydessä. Tällaisia ovat esim. kirjoitettujen avainsanojen ja

väliotsakkeiden käyttö, huomiopisteiden lisääminen (esim. nuoli), asioitten toistaminen uudelleen videon lopussa sekä valo- ja pysäytyskuvien käyttö.

Yllä esitetyt ohjeet löytyvät netistä Selkokeskuksen sivuilta (www.selkokeskus.fi). Siellä on myös lyhyesti tekstien ja osin videoklippien avulla selitetty, mitä kullakin kysymyksellä tarkoitetaan. Jos julkaisija hakee videolleen selkologoa, video tarkistetaan tämän listan mukaan. Jos korjattavaa on paljon, logoa ei myönnetä. Jos korjattavaa on jonkin verran, julkaisija saa logon, kun puutteita on korjattu. Jos puutteita ei ole lainkaan tai vain vähän, selkologo myönnetään välittömästi.

Puhuva henkilö

Puhuva henkilö -videolla tarkoitetaan ratkaisua, jossa henkilö puhuu pienessä ruudussa saman asian, joka on kirjoitettu verkkosivulla. Tekniikka soveltuu selkosivuille ja erityisen hyvin kokonaisuuksiin, joilla teksti ei itsessään ole niin järkevä kiinnostava (esim. yhdistyksen säännöt). Videon kuvauksissa on hyvä muistaa, että puhuvan henkilön pitää puhua suoraan kameran (jonkinlainen lukulaite siis tarvitaan) ja noudattaa selkopuheesta annettuja ohjeita.

Verkkosivu, jossa tekstin voi kuulla myös puhuttuna videolta.

Animaatiot

Animaatioita koskevat samat peruslait kuin kuvattuja videoita eli niiden tarkistamisessa käytetään samoja kysymyksiä kuin videoiden tarkistamisessa. Animaatioiden kohdalla on kuitenkin syytä korostaa vielä kuvattuja videoita voimak-

kaammin, että ohjeet koskevat ensisijaisesti tietoa tarjoavia animaatioita. Jos tavoitteena on tarjota esteettisiä kokemuksia, rajat ovat paljon avarammat.

Joitakin eroja videoiden ja animaatioiden välillä kuitenkin on. Animaatioiden piirroksissa tulee hahmottua hyvin selvästi se, mistä on kyse. Esimerkiksi koiran tassu voi olla piirrettynä vaikeampi tunnistaa kuin valokuvana tai videokuvana. On siis hyvä lähestyä kohdetta kauempaa niin, että katsoja ymmärtää, minkä osa piirros on. Usein piirrokset voivat olla värityskirjamaisia, eli ne eivät saisi olla liian yksityiskohtaisia. Värien käyttö on suotavaa, mutta huomiota kerääviä värejä ei pitäisi käyttää animaation ymmärtämisen kannalta epäoleellisissa yksityiskohdissa.

Näkymä 3D-videosta *Harjaa hampaat näin.*

Piirrosvideossa piirrokset ikään kuin piirretään asteittain. Niissä usein mukana oleva piirtäjän käsi kannattaa jättää selkosovelluksesta yleensä pois, ja ilmaisua voi rauhoittaa niin, että piirrokset ilmestyvät kuvaan osin jo valmiina. Lisäksi on varottava, että hauskakksi tarkoitettu yksityiskohta ei vaikeuta ymmärtämistä (esim. palveluviidakko-ilmaisun kuvittaminen viidakon apinalla ja palmulla).

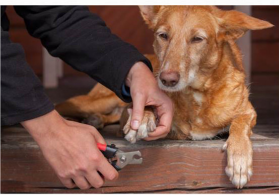
Näkymä piirrosvideosta *Mikä on palvelusuunnitelma.*

Selko-e-kirjat

Selko-e-kirjojen osalta ohjeitten antaminen on hankalaa, sillä niiden julkaisemisessa käytetyt tekniikat kehittyvät koko ajan. Kun kirjoihin tulee mukaan pelillisiä elementtejä, ohjeitten antaminen muuttuu entistä haastavammaksi. Tämän artikkelin ohjeet perustuvatkin kesän 2015 tilanteeseen, ja on selvää, että niihin tulee muutoksia lähivuosina.

Selko-e-kirja sisältää usein tekstiä ja kuvia (sekä mahdollisesti videoita), jotka on tärkeää saada sidottua tosiinsa pysyvään muotoon. Tällöin noudatetaan pääsääntöisesti samoja graafisia ohjeita, joita on annettu printtiselkokirjojen tekemiseen (lisätietoa www.selkokeskus.fi). Koska kirjan kirjainkoko, palstanleveys, kuvien koko ja paikka ovat pysyviä, kirja on toteutettava joko pysty- tai vaakamuotoon (tai taitettava kahteen kertaan, esim. iBook-kirjat).

Jos kirja on eri laitteilla eri muodossa näkyvä ePub, perinteisen selkokirjan graafinen ulkoasu ei ole tällä hetkellä mahdollinen. Lukija voi nimittäin muuttaa kirjainkokoja, palstalevytyä ja taulutietokoneella kääntää näytön vaak- tai pystysuoraan. Tämän vuoksi liehureunainen, tarkasti mietitty rivitys ei onnistu, vaan rivien on oltava tasapalstaisia. Kappaleiden välit on kuitenkin mahdollista tehdä suuremmiksi. ePub-kirjassa voi olla myös kuvia, mutta niiden sijoittaminen kokonaisuuteen vaatii kokeilua ja huolellista harkintaa.

Leikkaa kynnet

Kynsien leikkaamisesta kannattaa tehdä koiralle mahdollisimman mukavaa.

Koiran kynnet pitää leikata. Kynnet ovat riittävän lyhyet, kun ne eivät osu kävellessä maahan.

Moni koira pelkää kynsien leikkausta. Kynsien leikkauksta kannattaa tehdä koiralle mahdollisimman mukavaa.

Tärkeintä on olla itse rauhallinen ja aloittaa leikkaaminen vasta, kun koirakin on rauhallinen.

Usein hermostunut koira rauhoittuu, kun sille juttlee ystävällisesti. Koiran kylkeä voi myös silittää.

Katso video

Koiran hoitaminen -iBook-kirjan sivu.

- Entä se peliely kirkon luona illalla, nimismies Komulainen kysyi.
- Ei se ollut peliellyä, pastori Halme vastasi.
- Halusin varmistua siitä, että Riikonen on syyllinen. Panin hänen postilaatikkoonsa kirjeen, jossa luki: "Tiedän, mitä olet tehnyt. Tule vanhan kirkon luo tänä iltana puoli yhdeksältä."
- En pannut kirjeeseen nimeäni. Jos Riikonen olisi syytön, hän ehkä veisi kirjeen poliisille. Jos hän olisi syyllinen, hän ehkä tulisi kirkolle tapaamaan salaperäistä henkilöä, pastori Halme selitti.
- Riikonen käytti samaa keinoa kuin minä ja houkutteli kirjeellä Rajan menemään kirkolle. Ehkä hän ajatteli, että hänellä olisi enemmän aikaa paeta.
- Rajja Mäkinen huokaisi syvään ja sanoi: - Oli hyvä, että Riikosen veneeseen tuli vika. Hän olisi ehtinyt kuas.
- Yksi asia olikin unohtua, pastori Halme muisti äkkiä ja otti takkinsa taskusta lyhyen johdon.
- Tämä johto kuului Riikosen veneen moottoriin. Ilman sitä moottori ei käynnisty. Irroin sen samalla, kun kävin täällä ellen. Varmuuden vuoksi, pastori Halme sanoi.

ePub-muodossa julkaistun selkodekkarin sivu.

Kuvasarjat

Kuvaan ja lyhyeen tekstiin perustuvat kuvasarjat sopivat hyvin selkokieliseen viestintään (verkossa julkaistuja kuvasarjoja kutsutaan myös verkkokirjoiksi). Kuvasarjoja voi tehdä Papunetin Papuri-työkalun lisäksi taitto-ohjelmilla tai esim. PowerPoint-ohjelmalla.

Kuvasarjojen tekemisessä noudatetaan soveltavasti niitä ohjeita, joita on annettu selkokuvalle (ks. www.selkokeskus.fi) sekä selkovideoille. Erikseen on vielä syytä korostaa kuvan, tekstin ja mahdollisen äänen yhtenevyyden tärkeyttä. Alla olevassa esimerkkikuvassa teksti kertoo kirpputoreista ja kuva on tyypilliseltä kirpputorilta – ei esim. vaatekaupasta. Teksti ja kuva kertovat siis hyvin tarkasti samasta asiasta.

Näin säästät menoissa -kuvasarja, kuva Shutterstock.

Toinen huomioitava asia on se, että kaikkien tekstissä mainittujen asioiden olisi hyvä näkyä kuvassa. Alla olevassa kuvassa ovat mukana kaikki tekstissä mainitut asiat eli kahvikuppi, vesipullo ja tölkit.

Näin vältät vatsataudin -kuvasarja, kuva Kaisa Kaatra.

Jos kaikkia mainittuja asioita on vaikea tai mahdotonta saada samaan kuvaan, voidaan kuvaan liittää pikkukuvia uupuvista yksityiskohdista.

Ohjeet löytyvät Selkokeskuksen sivuilta

Projektissa tuotetut ohjeet ja kriteeristö valmistuivat vuoden 2015 lopulla. Ohjeet ovat ilmaiseksi kaikkien käytössä Selkokeskuksen verkkosivuilla. Sivuilta löytyy myös projektin loppuraportti, jossa kerrotaan yksityiskohtaisemmin hankkeesta, tuotetuista aineistoista ja niihin liittyneistä testauksista.

Lisätietoa

Ohjeet selkoaineistojen tekijöille: www.selkokeskus.fi

Linkit Selkoilmaisu arjen tukena -projektissa tuotettuihin aineistoihin ja koulutuksiin: <http://papunet.net/selkoilmaisu-arjen-tukena> (videot, animaatiot, e-kirjat, kuvasarjat)

Papuri-työkalu verkkokirjojen tekemiseen: papuri.papunet.net

Artikkelissa mainittuja selkoaineistoja

Pakolaisavun videot: www.pakolaisapu.fi/fi/kotimaan-tyo/vertaiskoto/materiaalipankki/arkea-suomessa

Vaalivideo: vaalit.fi/fi/index/aanestajalle/selkokieliisetvaalivideot

Saksa, äänestäminen: www.youtube.com/watch?v=9lmurbwTSaY

Yhdysvallat, päihdevalistus: easyread.drugabuse.gov

Britannia, kehitysvammaisten rahankäyttö: www.bild.org.uk/about-bild/ourwork/money-skills/money-skills-videos/

Puhuva henkilö:

www.papunet.net/selko/selkoilmaisu-arjen-tukena/

www.promotethevote.co.uk/

Kirjoittajat

Leealaura Leskelä

FM Leealaura Leskelä on työskennellyt Selkokeskuksessa 1990-luvun lopulta lähtien, ensin suunnittelijana ja sitten johtajana. Hän on ollut voimakkaasti mukana selkokielisen teorian, sovellusten ja koulutusten kehittämisessä. Nyt Leskelä on Selkosanomien päätoimittaja ja Selkokeskuksen kehittämispäällikkö. Hän on perehtynyt erityisesti selkokielisen puheen ja vuorovaikutuksen tutkimukseen sekä erilaisien selkotekstien kirjoittamiseen.

Ari Sainio

Viestintäsuunnittelija Ari Sainio on toiminut selkokielen parissa 1990-luvulta lähtien. Hän on työskennellyt Selkosanomien toimittajana, kustannustoimittajana, Selkokeskuksen suunnittelijana, mukauttanut paljon erilaisia tekstejä selkokielelle sekä kirjoittanut ja toimittanut useita selkokirjoja.

Hannu Virtanen

FK Hannu Virtanen on toiminut selkokielen parissa 1980-luvun alusta. Hän oli silloin perustamassa selkolehti Leijaa ja julkaisi hiukan myöhemmin Pertti Rajalan kanssa ensimmäiset selkokielen teoriakirjat. Hannu Virtanen toimi Selkosanomien päätoimittajana vuosina 1990–2012 sekä Selkokeskuksen johtajana 2000–2012. Vuodet 2013–2015 hän toimi projektipäällikkönä Kehitysvammaliiton Selkoilmaisu arjen tukena -projektissa. Virtanen on kirjoittanut Selkokielen käsikirjan (Opike 2009).

Sami Älli

PsM, IT-suunnittelija Sami Älli oli perustamassa Kehitysvammaliiton Papunet-verkkopalvelua vuonna 2000, ja jatkoi siitä Papunetin suunnittelijana kesään 2013 asti. Sen jälkeen hän toimi Papunet-verkkopalvelun johtajana ja vuoden 2015 alussa hänet nimettiin Kehitysvammaliiton Saavutettavuusyksikön johtajaksi. Älli on erityisesti perehtynyt verkkopalvelujen saavutettavuuteen liittyviin kysymyksiin.

Koulutukset

Kehitysvammaliitto järjestää *Selkeää ja saavutettavaa viestintää* -koulutuksia.

Kohderyhmä

Kaikki, jotka tuottavat verkkosivuja ja tiedotusmateriaaleja henkilöille, joilla on vaikeuksia asioitten ja/tai suomen kielen ymmärtämisessä. Koulutus on kehitetty Selkokeskuksen, Papunet-verkkopalvelun ja Selkoilmaisun arjen tukena -projektin yhteistyönä.

Sisältö

Päivä sisältää kolme koulutuskokonaisuutta, joista ensimmäinen käsittelee selkokieltä kirjoituksessa ja puheessa, toinen verkon saavutettavuutta ja kolmas selkoilmaisun uusia muotoja (videoita, e-kirjoja ym.).

Lisätietoa

Seuraavasta koulutuksesta saa tietoa Kehitysvammaliiton koulutuskalenterista www.kehitysvammaliitto.fi tai sähköpostitse selkokeskus@kvl.fi. Koulutuksen voi tilata myös tilauskoulutuksena ja osina (esim. vain selkoilmaisun uudet muodot -osuus).

Yhteystiedot

Kehitysvammaliitto
Saavutettavuusyksikkö
Viljatie 4 A, 00700 Helsinki
puh. 09 348 090 (vaihde)
Kehitysvammaliitto.fi

Selkokeskus
Viljatie 4 A, 00700 Helsinki
puh. 09 3480 9240
selkokeskus(at)kvl.fi
Selkokeskus.fi

Papunet-verkkopalvelu
Viljatie 4 A, 00700 Helsinki
puh. 09 348 090 (vaihde)
papunet(at)kvl.fi
Papunet.net

Oppimateriaalikeskus Opike
Viljatie 4 C, 00700 Helsinki
puh. 09 3480 9350
tilaukset(at)kvl.fi
Opike.fi

Selkeää ja saavutettavaa viestintää

Viisi artikkelia selkoilmaisusta

Julkaisu- ja viestintäkentässä tapahtuvat muutokset vaikuttavat myös selkosovelluksiin. Selkoaineistojen toimittajien, tuottajien ja myös käyttäjien on mukauduttava uuteen sähköiseen ympäristöön. Tämän oppaan tavoite on antaa monipuolisesti tietoa uudenlaisten aineistojen tekijöille.

ISBN 978-951-580-633-8